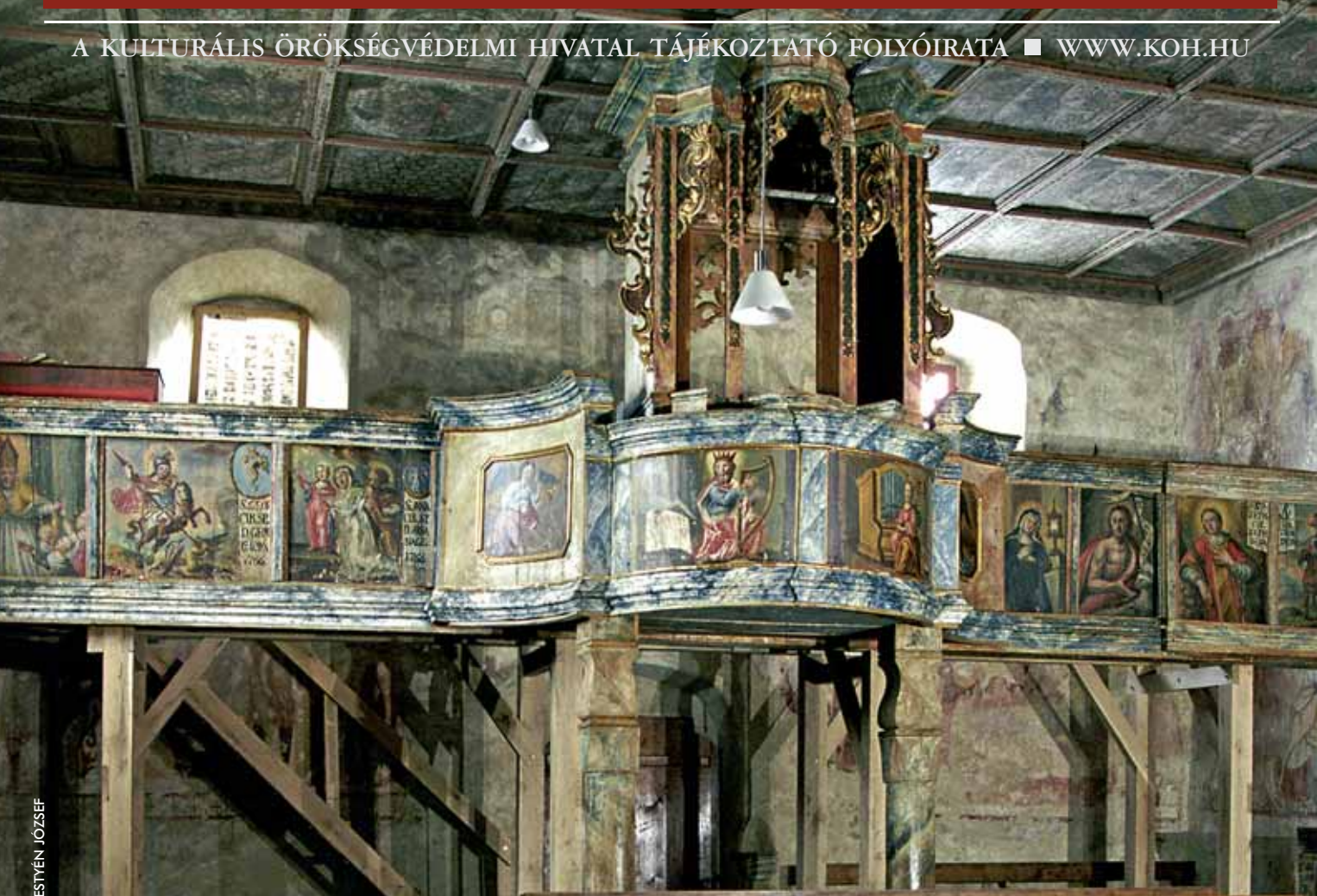


ÖRÖKSÉG

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRATA ■ WWW.KOH.HU



TARTALOM

JEGYZET

Podmaniczkyról és az FKT-ről /Nagy Zoltán 2

TÜKÖR

Kalandozások Szatmár túlsó végén

/Katona Tamás 3

Egy ankét tapasztalatai /Turok Margit 4

NAPIRENDELEN

Műemlékek a magyar vasúton /Kummer István 5

Díszkút a Ferdinánd hídon /Víz László 7

Megújul a Nyugati pályaudvar 7

Metamorphosis Nyugatiensis

/Bugár Mészáros Károly 8

Megkérdeztük dr. Mezős Tamást /Nagy Zoltán 9

MŰHELY

Az épített örökség támogatási rendszeréről

/Erő Zoltán — Varga István 10

A műemlékvédelem sajátos tárgya. A történeti táj

/Bálint Marianna 12

Ébredőben a tokaji vár /Makoldi Miklós 14

Védelemre ajánlom /Pető Andrea 15

A feledés ellen a jövőért /Víz László 15

PANORÁMA

A szentedrei római fürdő /Nagy Levente 13

MAGYAR MŰLT

Sokadszor a pécsi kőtárról /Éri István 16

KITEKINTŐ

Piramisok Boszniában /Born Gergely 17

PRO MEMORIA

Carlóról /Dr. Császár László 18

Nemzetközi szervezetben a magyar kastélyhotellak 18

Pro memoria 19

Podmaniczkyról és az FKT-ról

A fővárosért dolgozó civil szervezetek Podmaniczky Pábolya október 19-én, a névadó halálának századik évfordulóján avatta fel a Fővárosi Közmunkák Tanácsa hajdanvolt elnökének emléktábláját a Fő utcában, az FKT egykori székházán.

A Pábolyt a Nagy Budapest Törzsasztal kezdeményezésére tizenhárom civil szervezet – köztük az ICOMOS MNB – alapította. Az 1907-ben meghalt báró Podmaniczky Frigyes 1873-tól 1905-ig volt a Közmunkatanács elnöke. Emlékét nem elsősorban az egykori és most újjávarázsolt Lánchíd palota falán elhelyezett tábla őrzi csak,

hanem egész Budapest. Elnöksége idején dolgozták ki a főváros általános rendezési tervét, akkor épültek ki a körutak; a szívéhez oly közel álló Andrassy út az Operaházzal, amelyek sokáig intendása is volt, s akkor nyerte el ma is látható formáját a Belváros és a rakpart.

Szenvedélyesen érdekelte a város jövője. Volt politikus, író, az MTA tagja, főrendiházi tag és képviselő. Naplójában ír a Közmunkatanácsban reá bízott feladatokról:

"Hisz akkortájt sem a főváros építkezési szabályzatának kérdése, sem a vízvezetéki, sem a csatornázási ügy, sem közúti vaspálya hálózatának végleges megállapítása még csak alapjaiban sem volt eldöntve. Az előkészület stádiumában volt még akkoron a Duna-szabályozás által nyert telkek tulajdonjogának a Fővárosi Közmunkák Tanácsa, illetve kormány és a főváros között felmerült vitás kérdése; még tényleg folyamatban se tehattük a Nagykörút megnyitásának szépítési, közlekedési, kereskedelmi és közegészségügyi tekintetben fontos ügyét..."



Legendás figuráját az irodalom is megörökítette.

Krúdy így ír róla:

"Az lehetne mondani, hogy az utolsó népszerű ember, akit extravagáns ruhái miatt minden embert ismert a régi fővárosban, akit puritán, szemérmes, sohasem előretolakodó magaviselete miatt mindenki tisztelt, akinek csak volt valami köze a világhoz: az utolsó népszerű ember Pesten: a "kockás báró" volt. Frigyes báró déltájban úgy jelent meg a Kerepesi úton, mint

egy várva várt pesti tünemény, akinek talán már íróársai is megbocsátották, hogy valamikor sikerei voltak a regényeivel. A lóvasút minden különösebb felszólítás nélkül megállt a Kerepesi út és a Hatvani utca találkozásánál... A Griffben meghúzták a nagy csengőt, amely csak a csomagokkal érkezett vendégeknek járt ki. És ebédelni mentek azok is, akik még nem voltak éhesek, mert a báró sétája jelentette a delet..."

"...Podmaniczky Frigyes sétáiban mindig szemügyre vette az Andrassy úti házakat is, amelyeket az Operaházzal együtt ő "épített", a paloták mellett elhaladva felsorolta azoknak tulajdonosait, akiket ismert, mert hisz a telkeket ő adta el.

Persze, a háziurak is észrevették a terézvárosi levegőt; nem árulták ugyan palackokban, mint a múlt században a margitszigeti levegőt, hanem nyomban felemelték a házbéreket, amint az Andrassy út divatba jött... És péntek este éppen olyan szép nők sétáltak a fák alatt, mint akár szombat este...

A legszebb ruhájukat, a legbájosabb mosolyukat, a legigézőbb lépteiket vették elő, ha Andrassy úti sétára indultak... A háziurak közben úgy srófolták

a házbéret, hogy félni kellett, miszerint a szépen indult Andrassy úti karrier derékban eltörik.

A báró nyilván magában kárhoztatta a háziurakat, hogy nem elégedtek meg azzal,

hogy a főváros "legszebb" hölgyei sétálgattak el a házaik előtt.

– Sohasé tudtam megérteni Harkányit, se Táflert, se a svájci Molnárt, aki az Andrassy úti házáért nagyobb bérösszeget kért, mint egyéb házáért, pedig a telket itt jóformán ajándékba kapta, mint én az Operaház telkét. Örülünk, hogy valakinek kedve van építeni, a nádas, vadvizes, alföldi vadászok és haramiák tanyájához hasonló Hermina-mezőn, ahol az az épület áll, ahonnan az Aidát énekli az olasz nő a pestiek fülébe".

(Budapest völegénye, 1973)

Nagy Zoltán

KATONA TAMÁS

KALANDOZÁSOK SZATMÁR TÚLSÓ VÉGÉN

Az 1980-as évek végétől a 2000-es évek legelejéig több mint negyvenkét órányi televíziós műsort készítettünk Ráday Mihállyal az 1848-1849. évi magyar forradalom és szabadságharc emlékhelyeiről. Szívesen folytattuk volna úti beszámolóinkat, de a televízió egyszercsak nem tartott igényt további műsorokra.

2003-ban még módunk volt hat részben végigkísérni Deák Ferencet életútján, de már 2004-ben Balassi Bálintról, idén pedig Batthyány Lajosról nem születhetett hasonló összeállítás. Útjaink során rengeteg olyan helyre eljutottunk, ahová magyar turista alig vagy soha. Nem véletlenül készült első ilyen műsorunk éppen halottak napjára: százszámra kerestük meg és kerestük fel a szabadságharc résztvevőinek sírait. Egy ilyen utat jártam be májusban újra – több mint egy évtized után.

Aki Szatmárnémetiből Nagybányára megy, a Szamos északi partján levő országutat szokta választani. A negyvennyolcas út azonban a déli parton vezet, hiszen Szatmár közvetlen közelében, Szatmárpálfalván van a szabadságharc után várfogságot szenvedő Teleki Blanka kastélya, és Bem József is erre kezdte meg erdélyi fővezéri vándorútját.

Ennek a vándorútnak első állomása Szamoskrassó volt, a Szamos völgyének utolsó magyar többségű faluja. A falu földesura 1848-ban egy elképesztően rendetlen, gazdag agglegény volt, Darvai Ferenc. Teleki Sándor gróf honvéd ezredes, Bem főhadbiztosa nagyszerűen írja le ennek a krassai éjszakának minden apró részletét. Darvai utóbbi vagyonát javarészt a református egyházra hagyta, így aztán a szamoskrassói lelkipásztori állás az extrajövedelmek miatt hallatlanul népszerű lett. (Széppapám is volt itt pap, dédapám pedig az itteni templomban vette el dédanyámat.) A református paplak pincéjéből Ráday Mihállyal előkerítettük Darvai uram egészalakos portréját – elszorító állapotban. A lelkipásztor megígérte, hogy tesznek valamit a negyvennyolcas hagyományok megőrzéséért. Hittük is, nem is.

Utunk most már Nagybánya közelébe, Erdőszádára vezetett. Ez a község hajdan a Degenfeld grófoké volt. A svájci eredetű protestáns család Poroszországban szerezte grófi címét, a 19. századi Magyarországon pedig tüzes magyar református család-dá lett. Kriptájuk hajdan az erdőszélen volt, ma már azonban csak néhány kifosztott üreg jelzi a sírbolt hajdani helyét – akár csak Bethlen Lajos kerlési, saját kezűleg kivájt kriptáját a Cserhalom barlangjában vagy Wesselényi Miklósét a zsidói kastély fölött. Szomorú, de már-már szokásos halottak napi látvány. Nagybánya, amíg tizennégyezres bányászváros volt, természeti szépségével és épített örökségével egyaránt büszkélkedhetett. A kilencvenes évek elejére, százezres megyeszékhellyé felduz-

asztva a régi város lakótelepektől övezett lepusztuló rezervátummá változott, gyönyörűséges főtere megkopott, legfeljebb annak lehetett örülni, hogy Lendvai Márton vagy Petőfi Sándor emléktábláját még fel lehetett fedezni. Petőfi és Szendrey Júlia ugyanis itt, Nagybányán, egy fogadóban töltötte nászéjszakáját:

a kocsikereke kitorlott, nem tudtak eljutni Koltóig, a már említett Teleki Sándor meghívásának eleget téve. Mi baj nélkül jutottunk el Koltóra. Ez a vidék hajdan önálló törvényhatóság volt Szatmár és Belső-Szolnok vármegyék között. Kővár 1713-ban felrobbantott váráról kapta a Kővárvidék nevet, mindössze három faluja – Nagysomkút, a székhely, valamint Koltó és Sárosberkesz – volt magyar többségű, alig száz-ezer lakosa közt pedig rengeteg román kurtanemes akadt: a katonaszkodás nemesi kötelesség volt, ezért aztán az erdélyi fejedelmek százával nemesítették meg a kővárvidéki román "puskásokot", valamennyiüknek azonos, egyenruhát viselő címerképet adományozva. Kővárvidék főkapitányát vagy az arisztokrata párt adta, vagy a köznemesi párt. Az arisztokrata párt vezetői a Telekiek voltak. Teleki Imre, a gyönyörű, akkoriban

gyászosan romos kővárhosszúfalusi kastély tulajdonosa 1831-ben Kővár Utopia címen kidolgozta a vidék gazdasági felvirágztatásának tervét, de a köznemesi párt ellenállását minden erőszakossága ellenére sem tudta megtörni. Teleki Pál miniszterelnökünknek is volt kastélya a Kővárvidéken, a szerény pribékfalvi kastély. Koltó kis kastélya a "vadgrófe", Teleki Sándoré volt, ő hívta meg ide nászútra Petőfiékét 1847 őszén. A kastélyban kitűnő kis múzeum és kitűnő, intézményszámba menő gondnok fogadta a látogatókat.

Utunk befejező állomása Sárosberkesz volt, a köznemesi párt fő székhelye, szép kis református templomával – pompás, poháralakú szószékének az angliai Cirencester templomában találhatjuk meg a párját –, csodálatos módon megmaradt régi úrasztali edényeivel és Katona Miklós negyvennyolcas (nem nagyon tehetséges) honvéd alezredesének vegyesboltja és Isten tudja, még mi mindenné átalakított kúriájával. A régi temető helyén almáskert van, de néhány sírdombnak megkegyelmeztek, így jelöletlenül bár, de megvan az alezredes sírja is.

1998-ban szolnoki pedagógusok kezdeményezésére egy kétalakos Pogány-szobor került a koltói kastélykertbe: Petőfié és Szendrey Júliáé. Idén pedig a szatmári születésű Dsida Jenő centenáriuma lehetővé tette, hogy a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság titkárával, *Radnainé dr. Fogarasi Katalinnal* végigjárjam szinte ugyanezt a Rádayval közös hajdani útvonalat. Meg kell mondanom, értek kellemes meglepetések.



Fotók: a szerző

Koltó, kastélykert, Petőfiék szobra



Szatmáron a Tűztoronyra kikerült három emléktábla (régen is ennyi volt rajta). Szamoskrassón Szalai Miklós, majd fivére, Szalai István lelkipásztorok nemcsak Bem-emléktáblát helyeztek el a volt Darvay-kúrián, hanem Bem-emlékszobát is berendeztek az épületben. Nagybánya megifjodott, főtere megtisztítva fogadja a látogatót, tisztán olvashatók az emléktáblák is. Koltón újabb és újabb szobák nyílnak meg a kastélymúzeumban, most éppen Teleki Blankáé. Csak az a riasztó, hogy a Rozsályra néző gyönyörű terasz (amely alatt a Szeptember végén születt) kezd elválni az épülettől. Nem hiába- valók tehát ezek az utak és műsorok. Az emberek kezdik megismerni, megszeretni és megvédeni önnön múltjuk emlékeit. Sződmeteren, Kölcsey szülő- helyén korábban a román paplak falán elhelyezett emléktábla nem egyszer áldozatul esett valamiféle torz nemzeti büszkeség erőfitogtató megnyilatkozásá- nak. Ma már a román polgármester is szervezi a Kölcsey-megemlékezéseket, javíttatja a faluba bevezető utakat, a kis református templom előtt pedig Kő Pál Kölcsey-szobra díszelg. Csak a sírboltok, kriptaok pusztulnak változatlanul. ■



Kovárhosszúfalu, Teleki-kastély

TUROK MARGIT

EGY ANKÉT TAPASZTALATAI

SÁROSPATAKON TANÁCSKOZOTT A KATOLIKUS EGYHÁZMŰVÉSZETI ÉS MŰEMLEKI ANKÉT TANÁCS

Az évente két alkalommal sorra kerülő ankét idei őszi programját Szent Erzsébet születésének 800. évfordulója alkalmából rendezték. A főszervező a Tanácsot működtető Országos Katolikus Gyűjteményi Központ (OKGyK), házigazdája a sárospataki Katolikus Gyűjtemény volt, melynek székhelye abban a felújított műemléképületben (Szent Erzsébet u. 15.) van, ami a fel- tételezések szerint a Szent Erzsébet korából egyedül érintetlenül fennmaradt telken áll. Ehelyütt állhatott az a királynői szállás- hely, ahol Szent Erzsébet született. Az első nap programja a megemlékezés jegyében zajlott. A résztvevők köre elsősorban építészekből, egyházi gyűjtemények vezetőiből és munkatársakból, plébánosokból, gyűjteményi felügyelőkből állt, de egyetemi tanár és hallgatók is bekapcsolódtak a munkába. A résztvevők többsége különjáratú autóbusszal utazott a hely- színre, mások Sárospatakon csatlakoztak. Már az utazás alatt érzékelttem azt a családias, nyitott, szeretetteljes légkört, ami az ankétot végig jellemezte. Az ankét – spontán módon – már az utazás alatt elkezdődött. Beszámolókat hallhattunk szakmai pályafutásokról, gyűjtemények problémáiról, eredményekről. Bemutakozhattak azok is, akik most először vettek részt a találkozón: művészek, akik a washingtoni magyar kápolna belső díszítésére kiírt pályázaton indultak, és akik megnyerték. *Dr. Varga Lajos* atya, az OKGyK igazgatója felkérésére én is beszámoltam a Műtárgyfelügyelet munkájáról.

A megérkezés után szentmisén vettünk részt, amit a résztvevő plébánosok együttesen celebráltak. Délután két, Szent Erzsébetre emlékező kiállítást néztünk meg. A Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény épületében bemutatott, Szent Erzsébetre emlékező kortárs művészeti kiállítást *Kuklay Antal* atya, az intézmény igaz- gatója mutatta be, alkalmat teremtve arra, hogy a Szent Erzsébet házról is szóljon. Ezt követően a sárospataki Várban rendezett emlékkiállítást *Jósvainé dr. Dankó Katalin* igazgató vezetésével ismerhettük meg. A második nap programjában két műemlék-

templom (a karcsai református és a bodrogolaszi katolikus temp- lom) megtekintése szerepelt. Alkalmunk volt megismerni azokat a gondokat, amelyeket a műemléki helyreállítás 1950-es évekbe- li gyakorlata hátrahagyott napjainkra.

Az ankét legfontosabb programjára az első nap estjén került sor. A fórumon, vörösbör mellett, kötetlen beszélgetés keretében folytatódott a problémák megvitatása, az eredmé- nyek ismertetése. Összefoglalva az elhangzottakat: a legtöbb gondot mind a műemlékek fenntartása, gondozása, mind a mű- vészeti gyűjtemények működtetése vonatkozásában a meg- felelő anyagi eszközök hiánya jelenti. A műemléki célokra kiírt pályázatokhoz nem tudják a szükséges önrészt előteremteni, így legtöbbször le kell mondani erről a forráslehetőségről. Egyébként is járatlanok a pályázatírásban, nem is tudják hol, és kitől kaphatnának segítséget. A műemlékek ma már igen rossz állapotban vannak, hiszen az elmúlt ötven esztendő alatt ritkán kínálkozott lehetőség rendbe hozásukra. *Dr. Varga Lajos* atya (Váci Püspökség) egyébként kiemelten szölt azokról az eredményekről, amelyeket a Hivatal Műemlékfelügyeletével való sikeres együttműködésnek köszönhetnek.

A gyűjtemények helyzete valamivel jobb, mert a pályázatokhoz nem mindig kell önrész. A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár vezetője, *Asványi Ilona* a Könyvtárosok Egyesületével kialakított gyűmölcsöző kapcsolatáról számolt be, amit követendő példának állított a múzeumok elé is. Azzal, hogy az Egyesületben évek óta jelen van a könyvtár, jobban számon tartják, sikeresebben pályáznak. A másik érzékelhető nagy gond a tájékoztatatlanság. A plébánosoknak, gyűjteményi munkatársaknak nincsenek kielégítő információik a Hivatal feladatairól, működéséről, így az együttműködés lehetőségeiről sem. Az igény a jobb kapcsol- lat megteremtésére megvan az egyházakban, amit az bizonyít a legjobban, hogy kérték a segítségünket a plébánosok rend- szeres képzéséhez, tájékoztatásához. ■

A kormányzati negyed létesítése, a lehetséges helyszínre kiírt pályázat, a sajtóban és a közvéleményben egyaránt fel-parázsló vita, a pro- és kontra vélemények az érdeklődés középpontjába helyezték nemcsak a Nyugati pályaudvart, hanem általában a vasutat is. Ezért kértük meg *Kummer István* építész, a MÁV szakemberét, hogy frissítse fel emlékezetünket, s mutassa be, még ha csak vázlatosan is, a MÁV, a vasút műemléképületeit.

KUMMER ISTVÁN

MŰEMLÉKEK A MAGYAR VASÚTON

A MÁV ZRt.-nek, az ország legnagyobb ingatlanulajdonosának még ma is közel 16 ezer épülete van. A MÁV ZRt. kezelésében álló *állami* tulajdonú épületek aránya elenyésző a saját tulajdonú épületek mellett (alig több mint száz db), de négy kiemelkedő nemzeti értéket képviselő, tartósan állami tulajdonú műemlék épület tartozik ebbe a körbe.

A 161 éves hazai vasút építészeti örökségét a vasút hőskorának magán vasúttársaságai, a helyi érdekű vasutak, és az 1868-ban megalakult MÁV hagyta ránk. Az épületek funkciója rendkívül változatos. A *speciális* vasúti épületek (felvételi épületek, áruraktárak, őrházak, járműjavító csarnokok, műhelyek) mellett a *polgári* épületek széles skálája is megtalálható a vasúttársaságoknál. Különösen a Magyar Államvasutakra jellemző, hogy dolgozói részére nemcsak munkahelyet, hanem a lakást, a sportoláshoz, művelődéshez, pihenéshez szükséges létesítményeket is biztosította.

A vasútépítés legkorábbi időszakából – a Magyar Középponti Vasút és a Délkeleti Államvasút építkezéseiből – mára kevés építészeti emlékünkn maradt. (Pl. Vác állomás felvételi épülete, a régi szolnoki állomásépület, illetve Petőfiszállás, Csengele, Balástya állomásépületei.) A nagy magánvasutak (Osztrák Államvasút Társaság, Tiszavidéki Vasút, Déli Vasút) épületeiből már több épület maradt ránk. Közülük különösen jellegzetesek a Tiszavidéki Vasút romantikus stílusban épült épületei és jelentősek a Déli Vasút által a 20. század elején – a MÁV állomásépítéseihez kapcsolódóan – épített új állomások és állomási átépítések. A kisebb magán vasúttársaságok (mind a kilenc) nem sok állomásépületet hagytak ránk, de a megmaradtak jelentős értéket képviselnek az ország egy-egy régiójában. A legnagyobb számban a 139 éves Magyar Államvasutak épületei találhatók meg a vasúti hálózaton, s közülük több kiemelkedő építészeti értéket képvisel. Mellettük a mintegy száz helyi érdekű vasúttár-

saság által épített szabványos állomásépület határozza meg a vasúti építészeti arculatát.

A '70-es évek második felétől fokozatos szemléletváltás kezdődött az építészeti alkotások értékének megítélésében: egyre inkább teret hódított az építészeti értékek megőrzésére irányuló gondolkodásmód. Az egyházi épületek, a kastélyok, kúriák, lakó- és középületek, várak mellett az ipari (és az ide sorolt közlekedési) épületek megóvása is előtérbe került. Ebben az országosan megnyilvánuló szemléletváltásban élen járt a vasút. 1984-ben megalakult a MÁV Nostalgia Munkabizottsága, illetve 1985-ben annak IX. Műemléki és műszaki emléki albizottsága. Megkezdődött a védendő épületek feltérképezése.

Ezzel párhuzamosan 1985-ben a Közlekedési Minisztériumban államtitkári irányítással létrejött a Közlekedéstörténeti és Műemléki Bizottság, amely koncepciót dolgozott ki a közlekedés fejlődését reprezentáló emlékek megóvására.

1987-ben kiadták a MÁV Műemlékvédelmi Szabályzatát, mely egy sajátos, új kategóriát hozott létre: a *vasúti műemléket*. A Szabályzat támpontokat adott a műemlékek kiválasztásához, szabályozta a műemlék épületek nyilvántartását, felújításuk tervezését, a tervek jóváhagyását, az építési munkák kivitelezését, az épületek karbantartását. A vasúti műemléki kategória létrehozásával a MÁV Rt. védett épületei három csoportba sorolhatók:

- Állami műemlék épületek
- Helyi védettséget élvező épületek
- Vasúti műemlék épületek

Jelenleg a MÁV Rt. tulajdonában 14, kezelésében további négy tartósan állami tulajdonban maradó műemlék épület áll. Ezek közül tíz állomási felvételi épület. Folyamatban van Józsefváros állomás helyi védelem alatt álló felvételi épületének, valamint a

pécsi vasúti igazgatóság épületének és Pécs állomás felvételi épületének műemlékké nyilvánítása.

A helyi védettséget nyert épületek csoportjába 19 vasút-épület tartozik, közülük hat fővárosi védettség alatt áll. A helyi védett épületek nagy része is (13) felvételi épület.

Végül a védett épületek harmadik csoportját képezik a vasúti műemlékek, amelyek a MÁV Műemlékvédelmi Szabályzat alapján nyertek védettséget. Jelenleg 83 vasúti műemlék épületet tartunk nyilván.

FELVÉTELI ÉPÜLETEK:

Budapest-Nyugati pályaudvar felvételi épületét az Osztrák Államvasút Társaság építtette 1874-77-ben a Magyar Középponti Vasút Pest állomás-épületének helyén. Bár 1976-ban sikerült megmenteni az épületet, de az 1978-88 között lezajlott rekonstrukció forrás hiányában nem fejeződött be. 1998-ban ugyan megújult a csarnok Körút felőli homlokzata, az oldal-szárnyak végleges hasznosítása és korszerűsítése azonban még várat magára. A befejezésre jó alkalom lett volna az 1999 év végére elkészült West End City Center pályaudvart is érintő beru-

A szegedi pályaudvar főbejárata



A felvételt a szerző készítette

házásához kapcsolódva folytatni a negyedszázada húzódo felújítást. Mára az egyik legnagyobb forgalmú pályaudvarunk funkcionálisan is teljesen elavult, a rekonstrukció során beépített silány minőségű tetőfedés már az épületszerkezetek állagát is károsítja.

Budapest-Keleti pályaudvar felvételi épületét a MÁV építtette 1881-1884-ben. A központi pályaudvarnak szánt épület homlokzatait és belső tereit a MAV – hazánkban elsőként – értékes szobrászati és festőművészeti alkotásokkal díszítette. Ezzel az épület nemcsak a századvég reprezentatív igényeinek felelt meg, hanem egyúttal a kor historizáló építészeti felfogása szerint megnyitotta a díszes kivitelű, magyar állomásépületek sorát is. A pályaudvar 1996-ban megkezdett felújításának első ütemében megvalósult a vonatfogadó csarnok teljes felújítása, az acél tetőszerkezet átépítésével és a Baross téri homlokzat műemléki igényességű rekonstrukciójával. Visszakerültek az épület főhomlokzatára a '30-as években eltűnt allegorikus szobrok másolatai. Részlegesen felújították az indulási és érkezési csarnok tetőszerkezetét és homlokzatait, s elkészült az indulási csarnok utóbbi évtizedekben a láthatatlanságig elpiszkolódott faliképeinek restaurálása is.

A Budapest – Miskolc – Ózd fővonalon négy műemlék épület is áll. A legrégebbi **Gödöllő** állomásán található. Amikor 1869-ben a Grassalkovitsch kastély az uralkodói család birtokába került, szükségessé vált a vasútállomáson egy olyan épület felépítése, amely I. Ferenc József és családja, valamint az udvartartás számára biztosította a megfelelő környezetet. Így került sor arra, hogy **Ybl Miklós** tervei alapján – aki a tulajdonosváltás után a kastély átépítési, felújítási munkáit is irányította – 1874-ben elkészüljön a **Gödöllő királyi váró**. A II. világháború végén az épület kiégett. 1960-ban az állomás rekonstrukciójakor úgy döntöttek, hogy a szűkös anyagi keret miatt a korábbi elképzelésekkel ellentétben a volt királyi várót is bevonják az állomás formalmának lebonyolításába. Az utasforgalmi épületté alakított királyi váró akkor kapta tetőformáját és mai alaprajzi elrendezését.

Füzesabony vasútállomás felvételi épületét a MÁV 1894-ben építtette. A jellegzetes hármass tagozású épület egyedi tervek szerint épült, műemléki igényű felújítására 1985-89 között került sor.

A **Miskolc Tiszai pályaudvar felvételi épületét** eredetileg a Tiszavidéki vasút építtette a vonal 1859-es megnyitásával egy időben. (Innen a "Tiszai" megjelölés.) Az eredeti épület átépítésére, bővítésére 1901-ben került sor. Anyagi okokból szerencsére nem valósult meg **Kövári György** nagyszabású elképzelése, amely az épületet modern építészeti együttesel váltotta volna fel. 1978-ban megkezdődött az épület felújítása, illetve a háborúban megsérült, és időközben elbontott K-i szárny visszaépítése. Az 1989-ben befejeződött műemléki felújítás során az épület viszszerkeztetve eredeti architektúráját. Időközben azonban funkcionálisan is elavult az épület, ezért 2000-ben elkezdődött belső korszerűsítése, mely 2004-ben fejeződött be.

Miskolc Gömöri felvételi épülete eredetileg a Miskolc – Bánréve vonal 1871. évi átadásával egy időben épült. Az épületet 1898-ban elbontották. A helyén épült épület **Pfaff Ferenc** életművének egyik legszebb alkotása. Utoljára a '60-as évek elején (homlokzatok), illetve a '70-es évek végén (belső) újították fel.

Szeged Vasútállomás felvételi épülete ugyancsak Pfaff Ferenc tervei alapján épült 1902-ben. Felújítása 2005-2006-ban megtörtént.

A Tiszavidéki Vasút építtette a püspökladányi, illetve a mezőtúri vasútállomás felvételi épületét.

Püspökladány vasútállomás 1857-ben épült **felvételi épületét** a '80-as évek végén újították fel.

Mezőtúr vasútállomás felvételi épülete a Szolnok – Arad vonal 1858. évi megnyitásával egy időben épült, a '90-es évek

második felében ezt is felújították.

A MÁV Rt. legrégebbi épülete a **szolnoki régi felvételi épület**, melyet a Magyar Középponti Vasút építtetett a Pest – Szolnok vonal 1847. évi megnyitásakor. Tíz évvel később a mai helyén megépült állomás vette át a személypályaudvar szerepét. A vonal 150. évfordulójára (1997) az épület külső felújítása az eredeti állapotának megfelelően elkészült. (Sajnos az épület azóta is funkció nélkül, kihasználatlanul áll.)

További két műemlék épület títustervek szerint készült.

Kunszentmiklós-Tass vasútállomás felvételi épületét a MÁV építtette a Budapest – Kelebia vonal építésével egy időben, 1892-ben.

Pásztó vasútállomás felvételi épületét a Magyar Északi Vasút építtette a Hatvan – Salgótarján vasútvonal építésekor, 1867-ben. Mindkét épület műemléki felújítása megtörtént a '80-as években.

Mezőbégyes felvételi épületét az Arad-Csanádi HÉV építtette 1893-ban. Az igényes kialakítású, faragott fa oromzattal díszített épület felújítását a MÁV húsz éve tervezi, de erre forrás hiányában mindeddig nem került sor.

Vértesacsfa felvételi épületét a Bicske-Székesfehérvár-Sárbogárdi HÉV építtette 1898-ban, títusterv alapján. A Bicske – Székesfehérvár vonalon a vasúti forgalom több mint 20 éve szünetel, így az állomásépületek feleslegessé váltak. A vértesacsai állomásépület megmentésére több kísérlet történt az elmúlt években, de sikertelenül. Az elmúlt években megkezdtek az épület illegális bontását, kifosztását, így helyreállítása mára szinte reménytelenné vált.

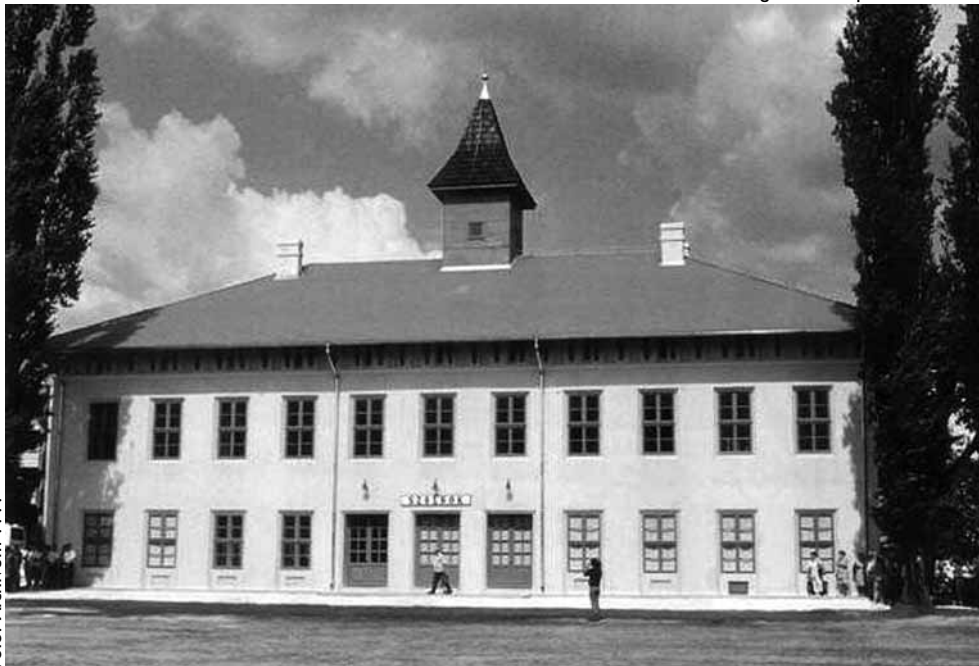
IRODAHÁZAK

A volt **Károlyi palota** (Budapest, VIII. Múzeum utca 11.) államosítással került a MÁV kezelésébe. Az elmúlt fél évszázadban különböző MÁV intézmények használták. Az új funkciók miatt történt belső átalakítások csak kis mértékben befolyásolták a palota enteriorgját. Teljes felújítására még nem került sor, csak kisebb állagmegóvó munkák készültek.

Debrecen igazgatósági épülete (Debrecen, Piac utca 18.) az 1820-as években épült. Az egyemeletes épületet **Tisza Kálmán** miniszterelnök neje, az akkori tulajdonos kétemeletesre építtette át eklektikus stílusban. Ekkor kapta a Tisza-palota nevet. Homlokzatát néhány évvel ezelőtt újították fel.

Szeged igazgatósági épülete 1893-94-ben épült. A kétemeletes, szecessziós elemeket is hordozó eklektikus "palota" Pfaff Ferenc tervei szerint valósult meg. Az épület érdekessége, hogy 1943-ban még egy emeletet építettek rá a tető fokozatos felemelésével és aláfalazásával. Felújítására a '90-es években több ütemben került sor.

Szolnok régi állomásépülete



Fotó: Archivum 8222

EGYÉB ÉPÜLETEK

Ebben a kategóriában egyetlen műemlékünk van, a *Szolnoki Járműjavító víztornya*. A használaton kívüli Incze rendszerű víztorny nyerstégla falazatával, a víztartány díszes fa burkolatával rendkívül impozáns ipari létesítmény. Sajnos műszaki állapota (elsősorban a faburkolaté) annyira leromlott, hogy megmentése már csak jelentős ráfordítással lehetséges. A használatban lévő épületek műemlékként való kezelése – még

a MÁV ZRt. jelenlegi anyagi nehézségei mellett is – biztosítható, de a használaton kívüli létesítmények megőrzése a MÁV ZRt. számára szinte lehetetlen feladat. Viszonylag kevés épület került állami védelem alá, a védett épületek többsége vasúti műemlék. A saját védelem azonban lényegesen gyengébb, mint az állami, ezért célunk, hogy a jelentősebb vasúti műemlék épületek idővel felkerüljenek az országos jegyzékre. ■

A miskolci pályaudvar

A felvételt a szerző készítette



VÍZY LÁSZLÓ

DÍSZKÚT A FERDINÁND-HÍDON

Természetesen elsősorban a budapestiek ismerik a Ferdinánd hidat. A VI. kerületi Podmaniczky utca 30. számú ház elől, illetve a Szív utcával szemben induló, a XIII. kerületi Lehel térig ívelő hidat a Nyugati pályaudvar területén, a vasúti sínek fölött építettek fel. Azt azonban kevesen tudják, hogy az építést per előzte meg, a főváros ugyanis 1874-ben a város közlekedését akadályozó vasúti vágányok áthidalására perrel kényszerítette az Osztrák-Magyar Államvasút-társaságot.

A mintegy 290 méter hosszú híd korábbi rácsos vasszerkezetét 1940-ben *Sávoly Pál* mérnök tervei szerint vasbeton szerkezetűre alakították át.

A Podmaniczky utcai oldal felé vezető gyalogos átjáró pillére előtt díszes neoreneszánsz kútházban egy díszkutat helyeztek el,

benne *Luis Michel Victor Mercier* 2,7 méter magas szigonyos női aktjával. A szobor kalandos utazást tett Budapesten. Először 1927-ben áthelyezték a gellérthegy vízmű-telepre, s a díszkút helyén, a híd lábánál, új kútszobrot állítottak. Ezt a szobrot azonban 1945-ben elpusztították. A világháború után az eredeti alkotás másolatát hozták vissza eredeti helyére.

A szigonyt tartó nőalak és az előtte lévő kőmedence látványa feloldja a hídfeljáró tömörségét, a gyalogos átjáró nyílása pedig megtöri a látvány zártságát. A vandálok sajnos ezt a kutat sem kímélik, nap mint nap tanúi vagyunk a rongálásának. Bár a szobrot nemrégiben felújították, de a műalkotás ma sem nélkülözi a "városszépítő falfirkálók" durva kéznyomát. ■

MEGÚJUL A NYUGATI PÁLYAUDVAR

A kormányzati negyed építésével összefüggésben átalakul a Nyugati pályaudvar is, amelynek rekonstrukciós tervét a MÁV közreműködésével a Gazdasági és Közlekedési Minisztériumnak 2008. január 1-jéig kell elkészítenie. A kormányzati negyed augusztus 2-án kihirdetett tervpályázatának első két helyezett pályamunkája kiter a Nyugati pályaudvar átalakítására is. A *Janesch Péter* vezette 33 tagú magyar-japán tervezőcsapat elképzelése szerint a Nyugati pályaudvarra befutó vágányokat levinnék a föld alá, a felszínen pedig a parkokkal, fákkal a Városligetet folytatnák, amely így egészen

a körülig futna ki. A második helyezett Finta és társai Építész Stúdió Kft. által készített terv azt javasolja, hogy a síneket vigyék ki a mai pályaudvar csarnokából, és azok a külső vágányokkal egy vonalban végződnének, a külső vágányokat pedig befednék. A csarnok – mint egy télikert – éttermeknek, kávéházaknak adna helyet. A Ferdinánd híd a föld alá kerülne, és alagút vezetne a Bulcsú utcától át a Terézvárosba is. Az új kormányzati negyed 30 hektáros területen valósul meg, ebből 16 hektár a MÁV, a többi a Magyar Állam tulajdonában, ám a vasúttársaság vagyonkezelésében van. ■ (MTI)

BUGÁR-MÉSZÁROS KÁROLY

METAMORPHOSIS NYUGATIENSIS

AVAGY ÁTALAKUL-E NYUGATI PÁLYAUDVAR?

A MAGYAR VASÚTI MAGASKULTÚRA ÉLŐ PÁLYAUDVARA A NAGYKÖRÚTON

A kormányzati épületegyüttes megépítésével összefüggésben olyan hírek is napvilágot láttak, hogy a Nyugati Pályaudvar *De Serres – Eiffel – Bernardi* építészhármás által 1874 és 1877 között felépített világhírű fejeépületéből kivesszük a vasúti funkciót, és helyette "reprezentatív városi köztéri" vagy "kulturális funkciót" kap a pályaudvar.

Tisztázzuk: a kormányzati épületegyüttes programja – a tervek szerint – teljes békés együttélésben létezne a Nyugati Pályaudvar eredeti vasúti funkciójával, az eredeti terepszinten a műemléksarnokban a négy vágánnyal és a további 16 indító-érkező vágánnyal működő vonatközlekedéssel. A vasút zavartalan működéséhez – a Városligettől a Podmaniczky utca mentén – eleendő hét párhuzamos vágány. A kitolóvágányok és földszintes melléképületek elbontása következtében megüresedett helyen pedig kényelmesen elfér az új irodaház együttes.

A csarnok tengelyében álló, különleges hajó alakú 1912/13-ban épült irányítótorny – váltóállítóház is minimális sávot használ el, nem kell hozzányúlni. Az *ifj. Zitterbarth Mátyas** által tervezett Ó-Nyugati Pályaudvar és minden melléképületéből egyedül fennmaradt Ósfűtőház – Óskocsiszín is a helyén maradhat, ha az építetői akarat – az amúgy is elengedhetetlen légtér és udvarigények miatt – kikerülteti az irodaépületekkel.

A Nyugati Pályaudvar értékeit a művelt építetői akarat és a jó szándék védheti meg, nem pedig egyes hivatalnokok pillanatnyi tájékozottsági állapota. Nemzeti tulajdonosi akarral kell megvédeni a Pályaudvar eredeti vasúti funkcióját. Az 1877-es színvonalra kell helyreállítani utasfogadó és kiszolgáló belső tereit, mert erre meg nem került sor.

Megtartandó a Nyugati Pályaudvar eredeti agyközpontja, az *irányítótorny* (1912/13) az eredeti műszaki váltóállító karosozattal együtt, mint műszaki csúcsműemlékkel. Meg kell őrizni eredeti helyén az 1846-os *ősfűtőházat/őskocsiszínt*. (Az igazi kulturális hasznosítás az lenne, ha a jövőben továbbra is sín vezetne oda, mozdony is kerülhetne bele, sőt az emeletén modellvasút is lehetne.) Meg kell védeni az Eötvös utca felé néző "Királykapu" négyes kapuegyüttesét, a kapu és kerítés pilléreken volt egykori lámpakoszorú visszaállításával.

Mindenképpen megőrzendő a két helyen álló a hármas platánfa-együttes – eredeti lombkoronájával. Közülük külön kertépítészeti piadesztálra kell állítani a 130 éveseket. (A cikk leadása után, október 30-án, a három darab, együttest alkotó, három emelet magas, 130 éves, teljesen egészséges platánfa egyikét a Finta építész iroda által tervezett Eiffel irodaház beruházói, építetői könyörtelenül kivágták.)

Leszögezzük: a Nyugati Pályaudvar fejeépületének funkcionális

kérdései semmilyen összefüggésben sincsenek a kormányzati épületegyüttes programjával! Vélhetően önjelölt "tanácsadók" tájékozatlanságból adódó gondolatjátékáról lehet szó. *A Nyugati Pályaudvar világhíre a benne lévő vasúti funkcióval együtt értékes!* Jelentőségét az emberiség műszaki művelődéstörténetében akár Nobel-díjjakkal is mérhetnénk. Képviseli a világ vasúti kultúrája második nagygenerációjának hazai világszínvonalát.

Vasút nélkül a Nyugati Pályaudvar egy érdektelen, levetett kintipánccél szerepére süllyedhet.

Az épület korai modern hártyszerkezet és ettől filigrán és lenyűgöző. Az építészeti műrészeket kánonjával élő *historizáló építészeti és a könnyűszerkezetes ipari építészeti* korszakának határmezsgyéjén épült. Azért csodálatos, mert mindkettőt tudja. A szerkezet karcsú lehetett, mert se a nagy vonatfogadó-csarnokot, se a pénztárcsarnokot, sőt még a málházó tereket és a postakocsi-csarnokot sem kellett hőszigetelni. Ezek a pályaudvar legnagyobb és



A De Serres/Bernardi féle pénztárcsarnok acél tetőszerkezetét a falaktól beljebb sorakozó Ganz öntöttvas oszlopsor tartja körben

A felvételeket a szerző készítette

legszebb belsőtere, amelyek teljesen eltűnnének valamely értelmetlen utófunkció hő- és hangszigetelése folytán.

A historizmus világfővárosában a vonattal érkező külföldi egy, a vasút fénykorában épült, ékszernek is beillő pályaudvarra érkezhettek. Ez különleges idegenforgalmi vonzerő. Akárcsak az, hogy a vonat látszik a Nagykörútról s a Nagykörút a vonatból. (A fejpályaudvarok többségében a pénztárcsarnokot a Főút és a vonatok közé építették.)

Több mint szerencse, hogy Budapest olyan gazdag, hogy egyszerre büszkélkedhet az 1870-es és az 1880-as évek főpályaudvar típusával is. Egyúttal jól tükrözi Magyarország mérnöki, műszaki és művészeti színvonalát – Budapest megmaradt két diadalíves hídjával együtt –, amelyekről senkinek sem jutna eszébe, hogy például a Lánchidat játszótérre alakítva, megalázza.

Mert erről van szó. Megalázni készülnek mindenkit, akik a Nyugati Pályaudvar főépületét megalkották, és azokat is, akik *értik*, hogy mi ennek a műnek a jelentősége.

Ne hivatkozzon senki a párizsi D'Orsay pályaudvar példájára, mert az utas nem a csarnokba érkezik meg; s ugyanez a helyzet a felülépítéssel is. Ma még szép a fogadtatás a fejeépület északi oldala felől a lefedetlen síneknél is (7-20. vágányokról), a fejeépület gyönyörű tömegjátéka miatt. Onnan kivillannak a város kisebb-nagyobb kupolái, közöttük az Országházé is, a csarnoktól jobbra. Ez igazi megerkeztetés, igazi fogadtatás.

Ha tehát az irányítótornytól kezdve a pálya fedetlen marad, ez a látvány is megmarad, csak ezt kell – tulajdonosi akarral –

*Ifj. Zitterbarth Mátyas tervezte az 1836-ban épült első Nemzeti Színházunkat, amelyet 1907-ben ármánnyal bezárattak, majd hasonló lelkeséggel 1913-ban elbontották, és ő tervezte a szerencsénkre ma is álló gyönyörű pesti Vármegyeházát is.



Az 50 eredeti váltóállítókar 1913-ból az irányítótoronyban

a tervezőktől megrendelni.

Látni a terveken, hogy a Városliget zöldfelülete a sínek fölött bejönne a városba egészen a csarnokig. Ha nem "üti el" ez a park az Irányítótoronyt, és előtte megáll legalább a Ferdinánd-hídnál, akkor nem rombol, akkor értéket teremthet. A gondolat támogatandó.

De az a változat, amely a vonatot a mínusz harmadik szintre vinné le, már pusztít, mert fölszámol minden vasúttal összefüggő értéket. Ráadásul *drága és kártékony*.

Ha szűkebb-tágabb környezettel együtt vizsgáljuk a Nyugati környezetét, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a Városligetet. Budapest nagy parkjainak és történeti kertjeinek, pavilonjainak, tavainak és szökőkútjainak állapota, e művészeti ág nemzetközi gyakorlatának teljes *nemismeréséről* tanúskodik. Szégyellni való a Városliget vagy a Népliget mai állapota, nem is beszélve a József Nádor-féle dél-budai Nádor kertről, mint történeti kertről. A tervek drága műszaki megoldások árán építendő új parkról szólnak, ugyanakkor a meglévő értékkibontakoztatásáról már nem esik szó. A Városligetben csak az Állatkert – Hősök tere – Vajdahunyadvár térségének látványa elfogadható. Beteg a tájképi kert tava és a Korcsolyapavilon, s szó sincs a park történeti

állapotára való visszahozatalának még a szándékáról sem. Sőt! a Vajdahunyadvár mögött egyes területeket érthetetlenül lekerítették, betemették virágágyanak a nagy szökőkutat, a nagy ligeti körönd pedig csonka. Ahelyett, hogy büszkélkedhetnének a több, mint kétszázéves Városligettel, a világ egyik legrégebb közcélú városi parkjával, inkább szégyenkezünk.



A győztes pályázati terv első üteme józanul nem nyúl a vasúthoz. Ezt a hozzá nem nyúlást a későbbiekre is fenn kell tartani. Az épületegyüttes alaprajzi struktúrája igazodik Terézváros udvarkertes, tömör beépítési rendszeréhez. Ebben az esetben nem baj, ha a sakktabla-struktúra itt-ott egy-egy platánfa vagy ösfűtőház miatt veszít monotonitásától. A lapostetőt azonban el kell felejtetni, mert az nem "öshonos" itt, s alkalmazkodni kell a tetőidomok játékaéhoz, rímelve a budapesti tetőidom-játékok, kupolák, oromzatok sziluettjéhez. ■



Az 1846-ból való ösfűtőház-öskocszín ifj. Zitterbarth Mátyás, a Pesti Megyeháza építésének korai ipari épülete, műemlék

Megkérdeztük...

DR. MEZŐS TAMÁS ELNÖKÖT

– *Mi a Hivatal teendője a kormányzati negyed kapcsán?*

– Tekintettel arra, hogy a kormányzati negyed építése kiemelt beruházás lesz, ebből következően, mint kiemelt ügy, a Hivaltól is kiemelt és felgyorsított ügyintézkést követel. Az engedélyt, bármilyen nagy munka legyen is, akkor is ki kell adni egy hónap alatt. Ahhoz, hogy ezt az eljárást folytathatni tudjuk, kell az a program, amely meghatározza a tervezést. A Janesch Péter-féle iroda a kormányzati negyeden kívül nem foglalkozik más épület tervezésével. Pillanatnyilag csak elképzelések és sajtóhírek vannak, hogy mi lesz a sorsa a Nyugatinak, kiviszik a vonatokat, vagy maradhatnak – döntés még nincs. Először elkészül a program, majd kinevezik a tervezőt. Csak ez után következik a folyamatos egyeztetés a KÖH Budapesti Irodájával. Személy szerint Bende Csaba feladata lesz ez a munka. Akkor, amikor a terv összeáll, és végül bekerül jóváhagyásra a Hivatalba, már nem szabad szembesülnünk olyan megoldással, amit nem engedélyezhetünk.

– *Lehet-e beleszólása a Hivatalnak abba, hogy milyen funkciót kapjon a Nyugati?*

– Nem. Ez politikai döntés. Azt kell eldönteni a döntéshozóknak, hogy a vonatokat behozzák-e a kormányzati negyed mellett a csarnokba, vagy sem. Akár így, akár úgy döntöttek, mi mind a két változathoz tudunk csatlakozni.

– *Mint a Hivatal vezetője, mit tartana elképzelhetőnek?*

– Nyilvánvalóan nem gondolom, hogy ki kellene tiltani a vonatokat. Hallottam olyan elképzelésekről, hogy csak egy szelvény indulna, félóránként. Ezért fenntartani az egész pályaudvart – értelmetlen. Ha olyan döntés születne, amely a végálmást Rákosrendező környékére helyezné, akkor az építéseknek és műemlékeseknek dolga lenne az egész környéket "felhozni", hiszen ez a terület nagyon is megérett a rendbetételre. A Westend már odatett a Váci út elejére egy másfajta minőséget, most meg kellene próbálni egy még jobb építészeti környezetben, egy nívósabb kulturális vagy társadalmi minőséget megvalósítani. Az természetesen igaz, hogy a csarnok szigetelhetetlen, tehát ott egy auditorium vagy koncertterem nem elképzelhető, de – és tudom, hogy ezek eretnek elképzelések – én abban a térben dobozokat látok lógni, ezekben a csüngő dobozokban üvegbezárt liftek jönnek-mennek és töltik fel a kis mozit, kis kávézót stb. – ez világvárosi attrakció lehetne. Aztán ott van a nívós királyi váró, amelyben egy exkluzív kaszinó vagy klub és étterem is megvalósulhatna. Mindennek megvan a helye. De ezek csak egy építész ötletei.

– *Akkor miben foglalható össze a KÖH hivatalos álláspontja?*

– A Hivatal megvárja, amíg születik egy program, majd kijelöli az ezért felelős építész, s meghatározzák azt a funkciót, amelyet az ezzel megbízott stábnak meg kell terveznie. Mi pedig, ha ezekbe a funkciókba bele kell szólni, beleszólunk, ha nem, akkor támogatjuk a tervezőt a munkájában. ■

– *enzé –*

A műemlékesek országos konferenciájának egyik, talán a legnagyobb érdeklődést és vitát kiváltó, a közvéleményt és a szakmát egyaránt foglalkoztató előadása az örökségvédelmi támogatások rendszeréről szolt, pontosabban ezek hiányáról.

Itt most a dolgozat szerkesztett, rövidített változatát közöljük.
(A tanulmány teljes egészében a konferencia kötetében jelenik meg.)

ERŐ ZOLTÁN – VARGA ISTVÁN

AZ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG TÁMOGATÁSI RENDSZEREI

Ismeretes, hogy Magyarországnak nincs örökségvédelmi támogatási rendszere. Hiánya stratégiai hiány, ez a kulturális örökségvédelem morális adóssága. Régóta tudjuk azt is, hogy a kötelezettségek mellé kedvezményeket is illene adni.

Az egyes, kiemelt értékű épületek megőrzése a társadalom hosszú távú érdeke, amelynek különleges terhei már a tulajdonosnál jelentkeznek. Ezért mindenképpen indokolt valamiféle kompenzációs rendszer működtetése. Szükség van valamilyen jelentékeny *közcélú támogatási rendszerre*, ha azt akarjuk, hogy a megőrzésre érdemesnek minősített épületállomány az elkövetkező évtizedek alatt ne romoljon le a fenntarthatatlanság szintjéig, sőt, állapota – ha lassan is, de – javuljon.

TÁMOGATÁSI RENDSZEREK A VILÁGBAN. MELYEK A LEGELŐNYÖSEBBEK?

Azokban az országokban, ahol a műemlékvédelem támogatásának hagyománya van, párhuzamosan *többféle támogatási rendszer* és támogatási módszer létezik. Magyarországon is többféle működő rendszer van – például az önkormányzatoknál –, és korábban az OMvH majd a NKÖM is működtetett önálló támogatási rendszert.

Az örökségvédelmi támogatások célja nyilvánvalóan az, hogy a legértékesebb történeti épületállomány tulajdonosai számára *pozitív diszkriminációt* biztosítson. Azok az intézkedések, amelyek általában az épület-felújításokat, a használt épületek tulajdonosait hozzák kedvezőbb helyzetbe, egyúttal kedveznek a történeti épületállománynak is. Látni kell azonban azt is, hogy hosszú évtizedek óta – ezzel ellentétesen – általában az új építés pozitív diszkriminációja érvényesül – legalábbis a lakásépítés területén (Nyugat-Európában mintegy tíz éve a felújításra és az új építésre fordított összegek megközelítően egyensúlyban vannak, kb. 50-50%).

A támogatási rendszerek közötti legfontosabb különbség, hogy azok direkt vagy indirekt rendszerben működnek-e, azaz: közvetlenül a tulajdonoshoz, a munkához címzettek-e, vagy közvetett módon, automatizmus révén valamely adóból vagy illetékből nyújtott kedvezmény formájában támogatják a műemlék tulajdonosát. (A közvetett rendszerekről *Semjén András* készített 2004-ben kiváló összefoglaló tanulmányt.)

Az indirekt rendszerekben sokan az *adókedvezményekben* látják a műemlékvédelmi támogatások legvonzóbb eszközét, de ezek meglehetősen kezelhetetlen módon működnek. Az *illetéki kedvezmények* ezeknél célzottabban köthetők a műemlékállományhoz.

A *vagyonszerzési és így az örökösödési illetékekkel* kapcsolatos kedvezmény vagy mentesség sok országban jól működik. Előnye, hogy az együttes értékével arányos nagyságú kedvezmény adható. Sok esetben ez – pl. egy magángyűjtemény vagy egy nagy értékű ingatlan öröklésénél – olyan illeték kivetését teszi szükségessé, aminek kiegyenlítése éppen az együttes szét-darabolásával, megosztásával jár. Ilyen esetben az örökösödési illeték alóli mentesség segíthet. Ez a folyamat pedig jól kontrollálható. Míg az örökösödési illeték kedvezménye nyilvánvalóan a természetes személyek körének kedvező, a tulajdonszerzési illeték kedvezménye minden tulajdonos-típus (pl. gazdasági társaság) számára is kedvezményt jelent, amit ő – elméletben – a műemlék helyreállítására, fenntartására fordíthat.

Az *adókedvezmények* esetében látni kell, hogy az egyes adóneveken keresztül nyújtott kedvezmények a tulajdonosokat nem egyformán támogatják, és automatizmusok révén szinte tervezhetetlenek. Ezek adóügyi és szakmai kontrollja nehezen biztosítható, az elszámolható költségek meghatározásához meg-

felelő szakapparátus és ellenőrzési rendszer kiépítésére lenne szükség. A *Személyi Jövedelemadóba* építhető kedvezményeket nyilvánvalóan a természetes személyek vehetik igénybe, adófizetési kötelezettségük mértékéig – a legtöbb európai országban – akár évekre elnyújtott formában. A *Társasági Adó*ban megjelölt kedvezmény nyilvánvalóan a haszonszerzés célú gazdasági társaságokat támogatja – hasonló módon. Mindkét esetben legfeljebb a műemléki célú ráfordítások egy adott százalékában meghatározott adókedvezmény lenne alkalmazható.

Az Általános *Forgalmi Adóba* (ÁFA) beépített kedvezmények már léteznek Magyarországon. Ennek kedvezményezettjei azok a végfelhasználók, akik az ÁFA-t nem tudják visszaigényelni: magánszemélyek, az ilyen jellegű non-profit szervezetek, egyházak, önkormányzatok és állami költségvetési szervezetek. Gazdasági társaságok számára ez a kedvezmény nem releváns. Az összegek nagysága, automatizmusa, az ellenőrzési rendszer bonyolultsága miatt nem véletlen, hogy ezt a megoldást az országok többségében nem alkalmazzák. (Például: az nem lenne hatékony ellenőrzési rendszer, ha egy városháza 1 milliárdos felújítását követően a műemléki felügyelő igazolást ad ki arról, hogy az adott épület országos műemlék.) Célszerű lehet ugyanakkor az *Ingatlanadó* rendszerébe épített kedvezmény alkalmazása. Tekintettel arra, hogy az értékalapú ingatlanadó, a földadó a jövőben kiterjedt adórendszerre válik, indokolt átgondolni, hogy érdemes-e ebben a körben valamely műemléki típusú kedvezményt bevezetni. Az ingatlanadó a helyi önkormányzatok bevétele lesz, az ebbe épített kedvezmények az ő bevételi forrásait csökkentik – hacsak nincs mögötte a központi költségvetés felől érkező kompenzáció! (Elmélkedhetünk azon, hogyan kellene majd ennek működnie: Gödöllő városának fizessen-e a Magyar Állam ingatlanadót a kastély után, vagy ne? És a Bencés Rend Tihanyban a községnek?)

Valamivel egyszerűbb a helyzet a *direkt támogatásokkal*. Ezek célzottan, akár előre megadott szakmai preferenciák szerint is kezelhetők, konkrét műemlékhez, konkrét munkához köthetők, lebonyolításukban érvényesíthető a szakmai és pénzügyi kontroll, a költségvetés számára többé-kevésbé tervezhetőek, s amennyire tudjuk, nem ütközik az EU normáival sem.

A támogatás kihelyezése szempontjából legegyszerűbb a *vissza nem térítendő támogatások* rendszere. Így működtek a korábbi támogatási programok, így működik az NKA műemléki támogatási programja, így működik számos város és község műemléki, értékvédelmi vagy lakóház-felújítási támogatási rendszere. A támogatási keret előre meghatározható, tervezhető. A támogatottak körét többnyire pályázati rendszerben választják ki. A támogatás lehet szektor-semleges, de lehet határozott célközönsége. A megkívánt önrész biztosítja, hogy a közcélú forrásból származó támogatás "multiplikátor hatása" *közvetlenül érvényesül*: műemlékvédelmi célra 1 Ft-al másik 0.5-1 Ft minden további nélkül megmozdítható. Természetes követelmény az utófinanszírozás. Mind az előkészítést, mind a kifizetést szakmai és pénzügyi ellenőrzés követheti.

A helyi védelmi rendeletekhez kötött támogatások esetében sok helyen igen népszerűen alkalmazzák a *visszatérítendő támogatást*, többször a vissza nem térítendő támogatások mellett, legtöbbször kamatmentes formában. A visszafizetési garancia biztosítani kell a jelzálogjogot – ami pl. egy társasház vagy egy elidegeníthetetlen vagyontárgy esetében nem egyszerű –, gondoskodni kell a törlesztés ellenőrzéséről a hitel teljes időtartama alatt, valahogy rendezni kell a befulladt hiteleket. Eközben ugyanakkor a vissza nem térítendő támogatással kapcsolatos pályázati-szakmai-pénzügyi feladatokat is el kell látni. A tulajdonos részére



nyújtott támogatás összege voltaképpen az a kamat, amit a kamatmentes hitel után nem kell megfizetni, és vonzó a munkákhoz szükséges források azonnali megléte.

Összegeztesül: a támogatási formák közül, – a műemléki és a gazdasági szempontokat is figyelembe véve –, a legcélravezetőbb a *vissza nem térítendő támogatási* rendszer bevezetése, működtetése, illetve megerősítése, a műemlékállomány ingatlanértékéhez igazított léptékre emelése. Ehhez kapcsolva kellene bevezetni a *tulajdonszerzési illetékben* nyújtott műemléki kedvezményt. És minden tekintetben figyelmet érdemel az *ingatlanadó* tervezett kiterjedt alkalmazása előtt a műemléki szempontok, kedvezmények időben történő érvényesítése, az ezzel kapcsolatos érdekegyeztetés mielőbbi elkezdése.

AZ NKA MŰEMLEKI ÉS RÉGÉSZETI KOLLÉGIUMÁNAK TAPASZTALATAIRÓL

A Nemzeti Kulturális Alap (egy ideig Alapprogram) a kulturális finanszírozás egyik legfontosabb intézménye ma Magyarországon. Számos, korábban már létező Kollégiuma mellett a Műemléki és Régészeti Kollégium 2004-ben jött létre, alapvetően *dr. Román András* kezdeményezésére, és gyámködése alatt. Köztudomású, hogy a Kollégium minden évben hagyományosan öt különféle támogatási programot hirdet meg, ezek közül a legnagyobb a műemlék-helyreállítás, -felújítási program.

E támogatási rendszer legfontosabb jellemzője, hogy ez nem a központi költségvetés támogatása, hanem a kulturális járulékok e célra elkülönített része –, amelyből az elmúlt négy évben évente kb. *300 millió forintot* – azaz összesen eddig 1,2 mrd Ft-ot – sikerült műemlékek támogatására fordítani. A támogatásokat az *országos műemléki védelem alatt álló emlékekre* lehetett felhasználni; a pályázó a központi költségvetés szervei kivételével bárki lehetett.

A rendszer legalább 30% önrészre és utófinanszírozásra alapul: a támogatás kifizetésére támogatási szerződések alapján csak az önrész felhasználását és a munkák befejezését és szakmai-pénzügyi ellenőrzését követően kerülhet sor. A támogatás összege limitált: korábban 14 millió forint, jelenleg 16 millió forint a maximális támogatás. A szakmai ellenőrzés anyagi fedezetét a pályázott támogatási összeg 1%-nak megfelelő pályázati díj fedezi, amelyet az igénylő fizet be, és ennek megmaradó része – szerencsére – ismét a támogatásokra fordítható vissza. (A Monostori erőd két alkalommal, összesen 16 M Ft támogatásban részesült, ebből állítottuk helyre az ún. Lő-oktató termet.) Az elmúlt négy év tapasztalatainak összegzéséhez meg kell említeni, hogy amilyen mértékben a támogatási lehetőség ismeretebbé vált, egyre többen jelentkeztek, a támogatás iránti igény egyre nőtt. Igaz, amikor a tapasztalatok alapján világossá vált, hogy a maximális támogatás nem érhető el, a pályázati díj mérséklése érdekében a pályázott támogatási összegek is csökkentek. Az elmúlt két évben az igényelt támogatások hatszorosan felülmúlják a lehetőségeket.

Az 1,2 millárd forint műemléki támogatás megoszlása a támogatottak csoportjai között.

A települési és megyei *önkormányzatok* (ide értve az önkormányzati szervezeteket, pl. megyei múzeumok) részesedése 26%. Az *egyházak* és az egyházi intézmények (pl. iskolák) vették igénybe a támogatási lehetőségek 49%-t. A *magánszemélyek* (köztük a társasházak) 6,5%-t, a *gazdasági társaságok* 6,7%-t vettek igénybe. A *non-profit* szervezetek támogatottsága 12 %, itt azonban meg kell jegyezni, hogy a támogatott alapítványok, kht.-k, egyesületek között találunk olyant, amelyek egyházi jellegű műemlékre, állami tulajdonú épületekre, önkormányzati épületre fordította a támogatást – ez egy igen vegyes kategória.

A tanulmányhoz készített táblázatok és grafikonok mindenképp tanulságosak. A legfontosabb jelenségek, amit ezek mutatnak:

– a támogatott pályázók száma folytonosan

növekszik – az NKA munkatársainak egyre több szerződést kell kezelniük.

– a támogatásra fordítható összeg közel ugyanannyi, 2007-ben csökkent.

– a támogatások átlagos összege drasztikusan csökken, a kezdeti közel 8 millió forintról 2007-ben már 3 millió forint alá csökkent.

– míg a gazdasági társaságok támogatottsága drasztikusan csökkent, az egyházi emlékek támogatásának részaránya határozottan megnőtt.

Mindez a támogatási igények, a legfontosabb feladatok körének és a kollégium preferenciáinak változását mutatja. Előbb-utóbb választ kell találni azokra a kérdésekre, hogy

– e támogatási formának *szétaprózódó* formában *"elsősegélyt" kell-e nyújtania* minél több pályázó számára, vagy *koncentrált formában egy-egy nagyobb projekt* minél teljesebb befejezését kell-e szolgálnia?

– hogy a gazdasági társaságok kiemelt támogatása nem tud-e nagyobb "multiplikátor" hatást kiváltani, mint pl. a magánszemélyeké? – az ilyen mértékű támogatással vajon meggyőzzük-e a műemléki tulajdonosokat a szektor támogatottságáról, vagy csak egyes szerencsés(?) épületeket segítünk további évtizedekhez.

Úgy gondoljuk, hogy az elmúlt időszak támogatási rendszerei bebizonyították működőképességüket s azt, hogy a jelenleg elérhető forrásoknál nagyságrenddel (nagyságrendekkel) nagyobb összegeket kell és lehet a célnak megfelelően felhasználni. * Ha az integrált műemlék-helyreállítást – a ma egyre gyakrabban használt – rehabilitáció szóval jellemezzük, és ezt az orvosi területtel rokon szóhasználatot tovább folytatjuk, akkor az eddig elmondottak a "kórházon belüli kezelésekre" vonatkoztak.

De beszélnünk kellene még a "mentőszolgálatról", pl. a Monumentenwacht-típusú *gyors, azonnali beavatkozás* lehetőségéről – és ez által jelentős megtakarítást (és, nem utolsósorban: eredetiség-védelmet) biztosító módszerről.

Beszélnünk kellene a *megelőzésről* és a folyamatos *karbantartásról* is. Például – az épületeknél nyilvánvalóbban – a kertek és parkok állandó emberi jelenlétet, munkát és eszközöket igényelnek: felújítási, fenntartási vagy működési költség-e ez? Ez az erőd is – tucatnyi forrás igénybevételével – 10-12 fős karbantartó csoport küzd a természettel és az idővel. ■

*A szerzők külön táblázatokban mutatják be a támogatási szerződések számát és összegét, kategóriánként mutatják be a támogatási összegeket és azok megoszlását kategóriánként. A táblázatokat a már említett kiadvány közli teljes terjedelmében.

Részlet a Monostori Erődből



Fotó: Kulcsár Alida

BÁLINT MARIANNA

A MŰEMLEKVÉDELEM SAJÁTOS TÁRGYA: A TÖRTÉNETI TÁJ

TUDOMÁNYOS KONFERENCIA A BCE KERTMŰVÉSZETI TANSZÉKÉNEK RENDEZÉSÉBEN

Tájtörténészekkel, geográfusokkal beszélgetve gyakran felmerül az a kérdés, hogy miért éppen a kulturális örökség védelméről szóló törvénybe került be a történeti táj védelme, hiszen sokkal több kapcsolódási pontja lenne a természeti táj védelmével. Jól tükröződött ez a probléma a most, az októberi tanácskozáson, a történeti táj fogalmának meghatározása körül kialakult vitában is. Eszerint a törvényben szereplő megfogalmazás: az ember és a természet együttes munkájának eredményeként létrejött olyan kulturális (történeti, műemléki, művészeti, tudományos, műszaki stb.) szempontból jelentős, részlegesen beépített terület, amely jellegzetessége, egységessége révén topográfiaiilag körülhatárolható egységet alkot;

A konferencia előadói, a tájtörténészek, kertépítők, kerttervezők, régészek, történészek a saját szakterületük nézőpontjából világtolták meg a történeti táj kritériumait. Egyedül talán a földrajzos, geográfus szakemberek hiánya tűnt fel. A konferencia célja is elsősorban az volt, hogy a történeti táj komplexitását, interdiszciplinaritását hangsúlyozva, a különböző tudományágak által meghatározott, a történeti tájra vonatkozó jellemzőket összeegyeztesse, és egységes megfogalmazást adjon. Ezt az elképzelést tükrözte *Belényesi Károly* bevezető, probléma felvető előadása is. A felvezetésnek megfelelően a legnagyobb vita a történeti táj meghatározás körül zajlott. A résztvevők megállapodtak abban, hogy a táj az ember tevékenységének hatására alakult ki, és minden tájnak van történetisége. De ha ezt elfogadjuk: mikor nevezhetjük *történetinek* a tájat; azonos fogalmat takar-e a kultúrtáj és a történeti táj? Az előadásokban elhangzottak szerint a történeti táj legfontosabb jellemzője, hogy ember és a természet közös eredményeként jött létre, organikus tájfejlődési elemeket tükröz, történeti, szimbolikus jelentéssel bír, vizuális, esztétikai élményt hordoz és topográfiaiilag lehatárolható.

Belényesi Károly hangsúlyozta, hogy a régésznek, aki egyébként is különböző történeti rétegek vizsgálatával foglalkozik, természetes, hogy a történeti tájban is elsősorban a történeti rétegek egymásutánisága tükröződik.

A táj történetiségének kimutatásához szükséges kutatási módszerekről szólva *Szabó Máté*-ól hallhattunk arról, hogyan lehetséges légifelvétel és úrfelvétel elemzésével az egykori vízálózat rekonstrukciója. *Nagy Dezső* arra hívta fel a figyelmet, hogy a régi kéziratok térképek hordozta információk hogyan használhatók fel a természetességi index meghatározásához és ezzel párhuzamosan egy-egy táj történeti felszínborításának vizsgálatához. Több előadás hangzott el a régészeti lelőhelyek és az egykori környezet kapcsolatáról. *Firnigl Anett* egy római kori villagazdaság, *Sárosi Edit* Bugac területén térképezett Árpád-kori települések, *Pusztai Tamás* a keleméri Mohosvár egykori környezetét, és a környezetben megjelenő ember okozta átalakítások nyomait mutatta be. *Zatykó Csilla* a középkori

határhasználatot s az organikus fejlődés eredményeképpen kialakult egyes települések faluhatárait vizsgálta, s azt, hogyan értelmezhető a középkori faluhatár, mint történeti táj. *Szabó Péter* az erdőnek, mint a legösszetettebb történeti tájnak problémáival foglalkozott. *Grynaeus András* előadásában arról beszélt, hogy a dendrokronológia, egy-egy régészeti lelőhelyen feltárt faminta vizsgálata során, milyen adatokat szolgáltathat az adott táj történetére vonatkozóan.

Illyés Zsuzsa a történeti táj rekonstrukciójának lehetőségeiről, szükségességéről és korlátairól szolt. Felvetette, hogy a történeti táj egyfajta állapotot akar-e rögzíteni, és ezt milyen eszközökkel akarja elérni. Hangsúlyozta, hogy a történeti táj megőrzésében, a történeti elemek, elemegyüttesek feltárásában a megőrzés mellett nagy a szerepe a hitelességre törekvő rekonstrukciónak.

Kollányi László tervezőként arra hívta a figyelmet, hogy milyen kevés eszköz van a tervező kezében a településrendezési terv készítésekor. Az országos településrendezési tervről rendelkező kormányrendelet fogalom-meghatározásai között a történeti település szerepel, amely fogalmat nem lehet minden tekintetben megfeleltetni a történeti tájnak. A rendezési terv készítője számára a legfontosabb, hogy a történeti táj jól lehatárolható legyen.

A konferenciát lezáró kerekasztal beszélgetésen *Jankovich-Bésán Dénes* igazgató (KÖH Dokumentációs Igazgatósága) a bálolnai ménészgazdaság és a majki kamalduli birtok, mint történeti táj védelésének előkészítésével kap-

csolatban a Hivatal jogi lehetőségeit és jogi korlátait hangsúlyozta. A történeti táj védelmének legfontosabb jogi szempontja, hogy az ingatlan nyilvántartásban szereplő helyrajzi szám szerint kell kijelölni a védendő területet.

Laszlouszky József régész-történész, aki a Pilis történeti táj tudományos dokumentációját készítette, hozzászólásában a védés előkészítésének nehézségeire, ellentmondásaira hívta fel a figyelmet. A védési dokumentáció kötelező elemeit műemlékek védelmére dolgozták ki, ennek következtében sok olyan elemet tartalmaz, amely a történeti tájra nem vonatkoztatható. Ezzel szemben a történeti táj sok jellemzője – mint például a középkori bakhátas művelési rendszer maradványai – nem jelennek meg védendő elemként.

A hozzászólásokban egyre élesebben fogalmazódott meg, hogy a Hivatalban működő Védési Bizottság építész szemléletén kell változtatni ahhoz, hogy megszűlessenek végre a történeti tájat védő rendeletek.

A konferenciához kapcsolódó kiránduláson a résztvevők felkeresték a sokat emlegetett nagyvázsonyi pálos kolostorokhoz kapcsolódó kolostortájat. A kirándulást *Belényesy Sárosi Edit*, a KÖH Keszthelyi Irodájának régész felügyelője vezette, aki örömmel tájékoztatta a résztvevőket, hogy megszületett a nagyvázsonyi kolostortáj ideiglenes védelméről elrendelő határozat. ■

Rendkívül időszerű kérdéskört vitattak meg a Corvinus Egyetem által szervezett konferencián.

A téma fontosságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a történeti táj, mint fogalom és védendő érték bekerült a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény szövegébe.

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal azonban az eltelt idő alatt egyetlen történeti táj védelméről sem tett javaslatot, annak ellenére, hogy több felterjesztés is érkezett a Védési Bizottsághoz.

MŰEMLEKI-RÉGÉSZETI ÉRTÉKEINK NYOMÁBAN

NAGY LEVENTE ROVATA

Az Örökség júniusi számában a Védési Osztály új rovatot indított, amely húszt előre megtervezett útvonalon különleges kirándulásra hívja az olvasót. Mindegyik útvonalon egy nemrégiben védetté nyilvánított, vagy védelemre javasolt műemléki értéket, illetve egy különleges tudományos jelentőségű régészeti lelőhelyet mutatunk be. Júniusban egy balatonföldvári és fonyódi kirándulás során a kelta sáncépítéssel és a historizáló villaépítéssel volt a rovat témája, a júliusi-augusztusi számban pedig Mithras római kori misztériumainak és a Storno-család sikertörténetének titkaiba nyerhettünk bepillantást.

A szeptemberi harmadik kirándulással a nagymarosi remetebárányok és a visegrádi Zsitvay-kilátó kapcsán a középkori szerzetesi és a második világháború előtti polgári életformát idéztük meg néhány sor erejéig, míg a negyedik útvonal két célpontja a mindmáig rejtélyekkel övezett pomázi Holdvilág-árok volt, most pedig a nemrégiben műemlékké nyilvánított szentendrei római fürdő.

A SZENTENDREI RÓMAI FÜRDŐ

A szentendrei Kossuth Lajos u. 16. szám alatt található Mathias Rex étterem és panzió pincelejárójánál, kb. száz méterre a szentendrei római kori katonai tábor keleti falától (vagyis a táborhoz tartozó civil település, a vicus területén) egy római kori fürdő-részlet bemutatott maradványai állnak.

Az 1962-ben *Soproni Sándor*, majd 2001-ben *Maróti Éva* által kutatott objektumot az előkerült téglabélyegek és egy 3. századi érem alapján feltehetően a Kr. u. 3-4. században használták. Már 1962-ben megfigyelhető volt a melegvizes medencéhez (a caldariumhoz) tartozó hypocaustum rendszer

(padlófűtés) egy részlete római kori falmaradványokkal, amelyek a Kossuth Lajos u. 14-16. számú házak előtt, közvetlenül a mai úttest szintje alatt rejtőznek. 2000-2001-ben a 16. szám alatt álló korábbi épületet, amelynek pincéje 18-19. századi eredetű.

Az ekkor végzett ásatás alkalmával megfigyelték, hogy a régi pince építéskor elhordták a római kori épület egy részét, a pince kelet-nyugati irányú hosszanti fala pedig egy jól megépített, 60 cm széles római kori falra épült rá, amelyhez a hypocaustum rendszer szerve-

sen kapcsolódott. Előkerült a fürdőhelyiség terrazzo-padlója is, a feltárások során talált fűtőtégla-töredékek mellett díszes stukkópárkány-darabok, lécdíszes, lábazatról származó stukkótöredékek, valamint egy kis, fehér alapon zölddel díszített freskótöredék a helyiség egykori igényes díszítettségének bizonyítékai.

A feltárási területen a kelet-nyugati irányú római faltól délre két 60 cm vastag római kori fal is előkerült, ezek derékszögben csatlakoztak egymáshoz: az egyik fal északnyugati-délkeleti, a másik északkeleti-délnyugati irányú volt. Az északkeleti-délnyugati irányú falba boltozatos fűtőcsatorna épült be, amely jó állapotban maradt fenn. A feltárt területtől keletre szintén római kori falakra, valamint terrazzo és hypocaustum-maradványokra

bukkantak. Mivel ezek a falak párhuzamosan futnak a többivel, valószínű, hogy a fürdőépület egy másik helyiségének maradványait találták meg; s a feltárás és dokumentálás után sávalapra helyezett betonpilléreket emeltek.

Mit lát mindebből a nagyközönség? A Mathias rex-panzió dongaboltozatos pincéjében működő étterem alsó bejárata mellett egy részben üveglappal védett sarokban jól kivehető a kelet-nyugati irányú római fal és az északkelet-délnyugati irányú falban kialakított dongaboltozatos fűtőcsatorna, rajta keresztül áramlott a meleg

levegő a szomszédos fűtőhelyiségből a meleg vizes medencés helyiség 15-18 cm vastag padlója alá. A padló alatt láthatók a hypocaustum 70 cm magas andezit oszlopai, amelyek szerencsés módon a helyükön maradtak. Az oszlopok alatt egy másik (alsó) terrazzo maradványai is kivehetőek, amelyek az ásató szerint egyidejűek az oszlopokkal és a felső padlóval. A meleg levegő nemcsak a padló alatt cirkulált az andezit oszlopok között, hanem a helyiség falában kialakított üreges téglák (tubusok) belsejében felszállva a falakat is fűtötte, az üreges tubusokból álló fűtőszervezetnek



A szentendrei római fürdő bemutatott részlete

A fotót a szerző készítette

alsó két sora szintén épségben maradt meg. Közvetlenül a római maradványok felett helyezkedik el a lépcsőházat fedő betonfödém. A római kori falakat lámpákkal világították meg. A Kossuth Lajos utcán a HÉV-állomás és a belváros között sétáló látogatóknak mindenképpen érdemes néhány percre megállniuk a Mathias Rex-panziónál, és lepillantani a pincébe a 2004 óta műemléki védelmet élvező római fürdő-részlet maradványaira, amelyek nemcsak a maga korában különösen fejlett és mindmáig csodálatra méltó római építészet, hanem a hozzá tartozó nem kevésbé fejlett fürdőkultúra néma tanúi.

A szentendrei római fürdő műemléki védési dokumentációja *Maróti Éva* kutatásai alapján készült. ■

MAKOLDI MIKLÓS

ÉBREDŐBEN A TOKAJI VÁR!

Ami az idén tavasszal (2007) még álomnak tűnt, mára lassan valósággá válik! Folyik a tokaji Rákóczi vár feltárása. Sokan várták ezt a pillanatot, ugyanis ezt a méltán híres várat eddig nem ásta meg senki. Még pontos elhelyezkedését is homály fedte, habár aki vette magának a fáradságot és odament a helyszínre, sok olyan felszíni jelenséget észlelhetett és észlelhet ma is, melyek egyértelműen utalnak az egykori falak elhelyezkedésére. Tavasszal én is felkerekedtem, és bejártam a vár területét, annak



A feltárt ötszög alakú bástya maradványai

ellenére, hogy a néhol három méter magas, bozotos aljnövényzetben, ez nem volt egyszerű feladat.

Még ma is áll a Bodrog partján egy falszakasz, ami egyértelműen középkori, hiszen rajta két lőrés is felfedezhető (sőt egy 1936-os fénykép tanúsága szerint ez a falszakasz nagy kiterjedésű és többszintes – ezért egyértelműen azonosítható a 17. századi forrásokban emlegetett Merítő-bástya – szintén kétszintes – ágyú kazamatájával).

A vár keleti részén, a 610. helyrajzi számú telken látható egy alakatlan falcsont, melyet alapként használtak egy 20. században épült házhoz. Ennek középkori eredete szintén valószínűsíthető. Ugyanezen a telken található egy nagyméretű, körülbelül hat-hét mázsás, andezitből faragott kődarab, melyen mesterséges bemélyedések láthatók – valószínűleg korabeli zárszerkezetek helyei. Ezért a követ egy korabeli kapu függőleges elemként

értelmezhetjük. Sajnos a kő nem eredeti helyén áll, illetve fekszik, de súlya miatt feltételezhető, hogy eredetileg is a közelben helyezkedhetett el. Mérete pedig egyértelműen "vár léptékű".

A várszigetnek nevezett területen (ma csak félsziget, de a középkorban valóban minden oldalról fal kerítette az erődítményt) ma is található egy belső tó, mely érdekes, félköríves, "kifli" alakú és sokkal mélyebben helyezkedik el, mint az átlag járószint. Ha rátekinünk a várról fennmaradt középkori alaprajzokra, azokon is láthatunk egy belső, mélyebben fekvő területet. Ez a belső várat kerítő szárazárok. Már első ránézésre is világosan látszik a középkori és a mai mélyedés alaprajzi hasonlósága – ezért a mai tó belső oldalán kellett elhelyezkednie a vár legkorábbi részének: a négybástyás belső várnak az öregtoronnyal és a Mátyás korabeli palotaszárnyal. És valóban ez a legmagasabban fekvő területe az egész várszigetnek! (Magyarázatra szorul, hogy az egykori szárazárokban miért van víz? Ebben az 1954-ben értelmetlen módon megépített tiszalöki vízierőmű kártékony hatása érződik. A Tokajtól körülbelül 15 km-re fekvő erőmű még itt is legalább három méterrel emelte meg a talajvízszintet – tönkretéve ezzel a mélyebben fekvő tokaji pincéket, a kistokaji házakat, amelyek azóta salétromosak, és nem utolsósorban tönkretéve a taktaközi települések lakóházait. A vár egy része is a talajvízszint alá esik, mint például az imént emlegetett Merítő bástya ágyúkazamatájának alsó szintje. A teljesebb várfeltárás szempontjából tehát mindenképp szükséges lenne a tiszalöki vízierőmű megszüntetése – amely sok Tokaj környékén lakó ember régen dédelgetett álma.)

A külső várat a középkorban egy mesterségesen ásott(?) csatorna keríti, amely a Bodrogot és a Tiszát köti össze a vár mögött. Ez a csatorna ma is megvan, sőt a neve sem változott: a középkor óta Kisbodrognak hívják. Csupán annyi az eltérés, hogy ma már nem a Tiszába folyik, hanem ÉK-re, a Bodrogköz irányába kanyarodik, de egy szakaszon nyomvonala követi a középkori medret – így a vár helyének meghatározásakor ez is számba veendő terepalakulat.

Továbbá, ha az ember sétálgatás közben kezébe veszi a hitelesnek tekinthető későközépkori alaprajzokat (Jacob von Holst, illetve Lucas Georgh Schicha munkáit) és figyelembe veszi az eddig felsorolt terepjelenségek elhelyezkedését, mint meghatározó tényezőket, rájön, hogy a felszínen tapasztalható 20-50cm-es felszíni szintkülönbségek ott jelentkeznek, ahol egykoron a középkori várfalak álltak.



Tavaszi megállapításaim szerint e megfigyelések alapján jól azonosítható a vár egykori elhelyezkedése a jelenlegi felszínen. Ezek után, mint a Herman Ottó Múzeum munkatársa – engedve a Tokaji Várbarátok Köre Egyesület felkérésének – megindítottam a vár alaprajz hitelesítő, régészeti feltárására vonatkozó engedélyeztetési eljárást. Aki csinált már ilyet, az tudhatja, hogy az ásatási engedély alapvető feltétele a megfelelő anyagi háttér biztosítása. S mert pénzügyi forrásokkal sem a Várbarátok Köre, sem a Múzeum nem rendelkezett, ezért a KÖH miskolci irodájához fordultam. Hálás köszönet illeti a Hivatalt és annak vezetőjét: *Paszternák Istvánt*, aki bízva bennem és a várbarátokban, aláírta az engedélyt.

A cincset érő pecsétes papírt augusztus második felében vehetem kezembe, és ennek birtokában lelkes önkéntesek segítségével nekiláttunk az ásásnak. A feltárás természetesen több napos dzsungelharccal kezdődött, hogy egyáltalán kialakítsuk a majdani ásatási felszínt. Ezután mellénk állt a szerencse! A 610. számú telken lévő alakatlan falcsontokról kiderült, hogy egy három méter széles fal földből kiálló, lepusztult részlet. Maga a fal pedig a vár egyik legfontosabb építményének, a vár keleti oldalán lévő ötszög alakú bástyának (Vasaló bástya) az északi fala. Ezt az épületet Serédy Gáspár, a Habsburgok kegyeltje építette a 16. század harmadik éveinek környékén, hogy a Tisza túloldalán, János Zsigmond által épített, ellenséges faerőd

támadásait megfelelő védművel ellensúlyozza. Ez akkoriban önálló bástya volt, melyet a korábban épült négybástyás belső várból, fahídon lehetett megközelíteni. Később, ahogy a 16. század közepén kiépül a Némethi Ferenc- féle nyolcbástyás, kőből épült külső vár (amely szintén ehhez a bástyához csatlakozik mindkét oldalról) már ezt a fahidat is átépítették kőhíddá, majd fedett átjáró folyosóvá.

Előzetes sejtéseim – szerencsés módon – beigazolódtak, s már az első napokban sikerült azonosítani ezt a rendkívül fontos bástyát. Azóta már megkutatottuk minden fontosabb pontját, így

tudjuk, hogy – a magas vízszint ellenére! – helyenként négy méter magas álló falakkal is számolhatunk. (A bástya méretei pedig 27x17,2m, 3m széles falakkal.) Az azóta végzett munkálatok során pedig azonosíthattunk a 15. századi belső vár négy külső falából hármát és négy kerek bástyájából kettőt! Tekintve, hogy a vasaló bástyánál megtaláltuk a külső vár falának indítását és hogy a Bodrog parti Merítő bástya helye is azonosítható, ezért a jelenlegi adatokat figyelembe véve, remélem, hogy november 15-ig (az ásatási engedélyben megszabott időhatár) sikerülni fog mind a belső, mind a külső vár alaprajzának hitelesítése. ■

Védelemre ajánlom!

PETŐ ANDREA

ELFELEJTETT KINCS: GYÖRGYI VILLA AZ ISTENHEGYI ÚT ELEJÉN

A szabadon álló, nagyméretű, magasföldszintes, manzárdtetős villaépület 1923-24-ben épült Polacsek Bernát számára. A tervezőről, *Györgyi Dénes*ről (1886-1961) mondta *Kós Károly*: "A két világháború közötti sötét és szomorú magyar világ egyik legkiválóbb magyar építőművésze." A villa jól átvészelte Budapest ostromát, aztán – talán éppen ezért – a Belügyminisztérium tulajdonába került. A BM tulajdonú épületeken végzett építészeti munkákhoz nem kellett engedély, ezért az óvodaként működő épület mellett lapos tetős épületet húztak fel, mely azonban nem veszélyeztette az ősfás kertet. A BM-tulajdon magánosításakor az épület magánbefektetőhöz került, aki azóta, több mint tíz éve hozzá sem nyúlt az épülethez, amely jól bírja a mostoha elhanyagoltságot. Kár érte, mert a villa építészeti szempontból fontos eleme a villanegyednek. A 20-as évek neohistorizáló villaépítészeti nézőpontjának reprezentatív darabja. Formái



a francia klasszicizáló barokk építészeti idézik, a hárommaxisos főhomlokzat lábazati szintje kváderezett kialakítású. Középtengelyében ovális alaprajzú, kupolaszerű manzárdtetővel fedett rizalit magasodik, ebben kapott helyet a lépcsőház. Az itt nyíló kosárríves bejárati kapuhoz ívelt kő előlépcső vezet. A kapu felett kovácsoltvas korlátú erkély, illetve két szintet átfogó, szintén kosárríves záródású ablak emelkedik, az utóbbit konzolos-volutás szemöldökdísz koronázza. A főhomlokzat két szélső tengelyében egy-egy kosárríves franciaablak nyílik, amelyekhez kovácsoltvas mellvédű erkélyek csatlakoznak. A főhomlokzatot baluszteres attika zárja. A hátsó homlokzat fő motívuma a középtengelyben a teraszra négy ión oszloppal nyíló loggia. A terasznak pálcsa különleges fémkorlátja van.

A fentiek alapján védelemre, törődésre javaslok az Istenhegyi út 8. szám alatti villát. ■

A FELEDÉS ELLEN A JÖVŐÉRT

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT PAPP IMRE, A "VÁROSKÉPEK ÉS MŰEMLÉKEK" SZERKESZTŐJE

Ma már kevesen vannak azok, akik személyesen ismerhették a kulturált építész és városrendező, aki megteremtője volt a 20. század közepén az újragon-dolt magyar műemlékvédelemnek. A Római Magyar Akadémia egykori ösztöndíjasa itáliai élményeiből merítve teremtette meg gondolkodásának műemléki alapjait.

Tervezői feladatokkal kezdte pályáját. Olyan építészek társa lehetett a munkában mint *Rimanóczy Gyula*, a kitűnő templomtervező és középületek mestere, *Hidasi Lajos* főmérnök, a Budavári palota helyreállításnak egyik vezetője. 1939-ben az egykori Közlekedési- és Postaügyi Minisztérium Dob-utcai épületének tervezésével bízták meg. (Társtervezők: Rimanóczy Gyula és Hidasi Lajos.) Hidasi Lajossal együtt tervezte az 1940-ben épült Magyar Királyi Állami Árpád gimnáziumot, 1946-ban a Villanyserelők Ipartestületének Vadász utcai székházát. Az ötvenes években az egykori Építészeti Minisztérium városrendezési osztályának vezetőjévé, majd az Országos Műemlékfelügyelőség főmérnökévé nevezték ki, és ő alapította meg a VÁTI-t is. Élete utolsó éveiben pedig Fejér és Veszprém megye főépítészeként dolgozott. Városképek – Műemlékek címmel műemlékvédelmi sorozatot indított. A könyvek Magyarország jelentősebb történelmi városait mutatták be, kijelölve a jövő városiasodásának és fejlődésének útját is.

Papp Imrétől idegen volt minden, ami a múlt megértése és tisztelete nélkül épül. Történelmi városaink megóvását a folyamatos fejlődésben, az építészeti kitalálásában látta és látta. Munkái, építészeti művei példaértékű üzenetek, hogyan lehet és szabad, és ki kell mondanunk: csak így kell építeni egy történelmi városban. Így kell modern gimnáziumot létesíteni a római kor amfiteátruma mellett, (nem megszüntetni és bontani). Így kell a történelmi város szövetébe egy hivatali épületet beilleszteni, hogy az harmonikus egységet képezzen környezetével. Életútját hivatása határozta meg, meggyőződésének végrehajtását mégis megakadályozták. Az ötvenes évek közepén klerikalizmussal vádolták, ez a támadás rontotta meg egészségi állapotát, s hozzájárult korai halálához. *Székesfehérvár városképei és műemlékei* című kötetének megjelenését már nem érte meg. A könyvet ifjú barátja, tanítványa és munkatársa *Császár László* fejezte be. Életművét a magyar építészeti, várostörténet és műemlékvédelem legnagyobbjai méltatták.

– *Vízzy László* –

Magyarország középkori egyházi és világi építményei túlnyomórészt elpusztultak, illetve rommá lettek, éppen ezért a köemlékek jelentősége felértékelődött. Ezt bizonyítja a pécsi székesegyház 1882-91 között lezajlott restaurálásakor előkerült, csaknem ezer, főleg 12. századi, románkori faragvány is. A leletegyüttes mostoha sorsát mi sem bizonyítja jobban, mint az, tíz alkalommal csomagolták(?), rakták, szállították és helyezték el ilyen-amolyan környezetbe.

Műltbéli történetek

ÉRI ISTVÁN ROVATA

SOKADSZOR A PÉCSI KÓTÁR KÁLVÁRIÁJÁRÓL

AVAGY EGY EL NEM KÜLDÖTT LEVÉL KÖVETKEZMÉNYEI

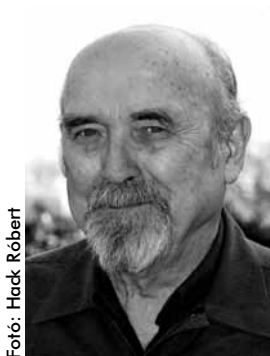
A leletegyüttes megjárta a püspökség magtárát (1882-től folyamatosan); 1899-től a püspöki könyvtár udvarában és folyosóján, 1925-től pedig a székesegyház Mór-kápolnája alagsorában volt. Az 1930-as évek vége felé – amikor bemutatják a nagyközönségnek is – a székesegyház nyugati homlokzatánál, az északról fallal és féltetővel "védett" árkaádsorban kapott helyet. 1944-ben elrejtették a káptalani pincében.

A Románkori Kőtárat csak 1952. december 23-án nyitják meg újra. 1974: a kőtár elvizesedése miatt károsodott faragványokat ismét a püspöki magtárban tárolják. 1988: a kőtári anyag raktározására, leltározására és főleg restaurálására megvásárolják a Pécs-bányatelepi (megszűnt) Vasas mozit. 2007: az 1990-ben létrejött Dómmúzeum Alapítványnak köszönhetően az 1994-2006 közötti építkezés eredményeként megnyílik a Dómmúzeum kőtára.

Remélhetőleg ezzel, a faragványok előkerülésének 125. évfordulóján bekövetkezett eseménnyel a kőtár kálvária-története befejeződött. A MOB irattárában azonban az 1952-es kőtár avatás előzményének tekinthető dokumentumokat érdemes közelebbről megismerni. Már az első akta is különös.

Virágh Ferenc megyéspüspöknek címzett levélfogalmazványról van szó, amelyet 1947. november 4-én *Dercsényi Dezső* fogalmazott *Gerevich Tibor* nevében, aki akkor a MOB elnöke volt. De a levelet nem küldték el, iktatás nélkül került az iratok közé. Hogy miért? Ismerkedjünk meg a szöveggel. "Megyés Püspök úr (sic) előtt jól ismert az a gondoskodás, mellyel a MOB a pécsi székesegyházból származó kőfaragványok iránt viseltetik. Amidőn a háború már Pécsset fenyegette, költségünkön a káptalani pincében helyeztük el a nagy értékű kőfaragványokat, a felszabadulás óta pedig megbízottam három ízben folytatott megbeszéléseket Pécsset a faragványok méltó elhelyezésére. Műemléki, de kegyeleti szempontból is egyedüli helyes megoldás az, hogy a székesegyházból származó faragványok a székesegyház közvetlen közelében legyenek elhelyezve. E célból két megoldás látszik lehetőnek. Az egyik, ha a Megyéspüspök Úr a püspöki palotával kapcsolatos épületek valamelyikét engedné át e célra... A másik megoldás *Gosztynyi Gyula* kőtár tervének megépítése. A tervet Püspök Úr bizonyára ismeri. Egy része a kőtárnak a székesegyház nyugati homlokzata és a püspök-kert kerítése között már elkészült. Továbbfejlesztése csak abban az esetben lehetséges, ha a püspöki kertből megfelelő részt e célra átengedjen méltóztatna.

Tisztelettel kérem Megyéspüspök Úrtól e két lehetőség megfontolását és szíves válaszát, mert a MOB-nak az a szándéka, hogy a kőtár elhelyezését a tavasz folyamán megoldja.



Fotó: Hóck Róbert

Nagyon kérem Megyéspüspök urat, bölcs döntésének mérlegelésénél vegye tekintetbe, hogy a székesegyház egykori díszét alkotó kőfaragványok a magyar művészet európai szinten álló alkotásai, és így védelmük, méltó elhelyezésük érdekében mindent el kell követnünk."

Úgy tűnik, Gerevich diplomatikus tárgyalás módja nem volt összeegyeztethető a Dercsényi-féle levélfogalmazvány stílusával. Dercsényi a MOB már említett háborús mentőakcióját, majd a magyar művészeti értékek közérdekűnek tekinthető elhelyezését némi hivatali fenőbbséggel kezelte s az egyháznak nem sok választást engedett. Nyilván ezért tette Gerevich a fogalmazványt "egyelőre ad acta, 1947.

november 6." Fenntartva a további tárgyalások lehetőségét. 1949 tavaszán a Gerevich-Lux-Dercsényi összetételű delegáció megbeszélései a püspök úrral eredményesek voltak. A kőtár más – megfelelőbb – helyre került, *Lux Kálmán* átriumos terve 1949 folyamán a püspök jóváhagyásával és Pécs város tanácsának határozatával érvénybe lépett. Gondot csak az okozott, hogy a püspök úr elolvasta a Magyar Közlöny 1949. november 16-i számában a 13/1949.sz. tvr. szövegét. Miután ebből kitűnt, hogy a MOB december 16-án beolvad a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjába, így mint építető már nem szerepelhet.

A püspök úr, de Gerevich Tibor is joggal tarthattak attól, hogy a MMOK nem fogja kiemelt helyen kezelni a kiélestedett egyház-állam helyzetben a kőtár építését. Sürgősen intézkedtek! A MOB megbízottja, *Tarai Lajos* építész költségvetést készített, ezt a kivitelező, a pécsi Magasépítési Nemzeti Vállalat elfogadta. A végösszeg 125.459 forint 80 fillér volt, amit *Gerő László*, a MOB frissen kinevezett munkatársa jóvá is hagyott. Hogy a munkának nyoma is legyen, a Magasépítő kisebb összegű bontásról részszámlát is benyújtott. Erre a MOB – három nappal bankszámlájának zárolása előtt, december 12-én – előlegként! átutalt a Magasépítőnek 50 000 forintot. 1950-re pedig további 60 000 forintot tervezett a pécsi kőtárra. Így a munkát folytathatták. Az épületet 1951-re felépítették. Azt, hogy a támfalakkal készült részeket milyen minőségben, szigetelten építették-e, nem tudjuk, de az 1974-re már tragikussá vált helyzet némi slendriánságra, kapkodásra utal. A Dercsényi vezette kőtári kiállítási rekonstrukció a lehetőségek határain belül didaktikailag és technikailag, építészettörténeti bemutatóként kiválóan sikerült. Ameddig lehetett, büszkélkedhetett vele a szakma és a pécsi múzeum is. A Románkori Kőtár ugyanis 1952-ben – más egyházi gyűjteményekhez hasonlóan – állami kezelésbe került... ■

Két éve egy érdekes, sokak fantáziáját megmozgató hír járta be a világsajtót. Elsősorban az aktualitásokra fogékony média kapta fel a hírt, a szaksajtó diszkrétebben reagált. Pontosabban alig reagált. A felfedezésekkel kapcsolatban különben is csínján bánnak a régészek. Az érdekeltek most a jövő évi feltárásokra várnak, ki ebben, ki abban reménykedve.

BORN GERGELY

PIRAMISOK BOSZNIÁBAN

2005 májusa óta a régészetnek, a történettudománynak és a kultúrtörténetnek újabb jelentős európai felfedezéssel kell szembenéznie. Azt már jó ideje tudhatjuk, hogy piramisok szerte szétszóródva találhatók a világban, Egyiptom, Közép-Amerika



Viszocsicán és a Pljesevicán folytatott feltáró ásatások részletei

mellett Kínában, sőt a Bahama-szigetek partjainál az Atlanti-óceán mélységeiben is, de azt még feltételezni sem mertük, hogy Európa területén is létezhetnek!

Pedig ez minden jel szerint így van, és könnyen rákényszerítheti a történettudományt és régészetet is az európai őstörténet teljes újragondolására.

A bosnyák születésű, de az Egyesült Államokban dolgozó felfedező, *Semir Osmanagic* nem végzett régész ugyan, de már korábban is sokat foglalkozott a közép-amerikai piramisokkal. Ezúttal a szerencse is mellészegődött, amikor 2005 májusában egy könyvbemutató okán éppen Boszniában tartózkodva, Schliemannhoz mérhető jelentőségű felismerés birtokába jutott. Éppen a Viszoko város határában, a Viszocsica magaslaton található középkori Viszoki város maradványait tekintette meg *Hodovic Senaddal*, a helyi múzeum igazgatójával, amikor az a határozott érzése támadt, hogy voltaképpen egy piramis tetején áll... A kép ugyanis Mexikóból már ismerős volt számára. Az ott megfigyelhető plató egyezett a Viszocsica tetején lévő platóval, melyre Viszoki középkori erődje épült. De megpillantva ekkor a szemben lévő Pljesevica magaslatot, az is teljesen szabályos háromszög alakú oldalakból állónak mutatkozott... Így döntő elhatározásra jutva, a szükséges engedélyek és pénz összegyűjtését követve, 2005 augusztusában – jelentős szakmai ellenállásba ütközve – megkezdődtek a kutatások a szondás fúrások kivitelezésével.

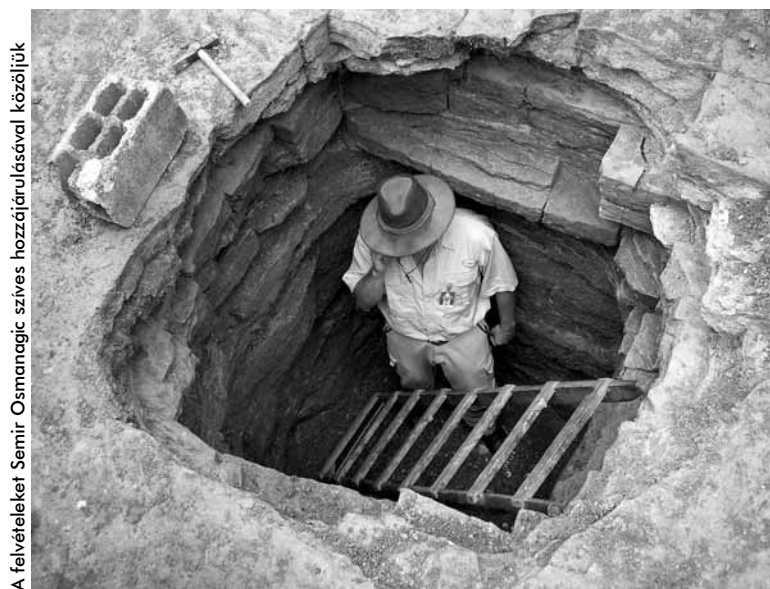
Ez év nyaráig a Viszocsica és a Pljesevica dombokon folytak a feltáró ásatások, melyek egyértelműen bebizonyították, hogy emberi kéz alkotta mesterséges építményekkel állunk szemben. A dombokat piramisként beburkoló kőzetlapok csiszoltak, formázottak, sőt számos esetben magának a kőzetlapnak az anyaga is mesterséges eredetű, kavicsból összecementezett betonszerű vagy éppen rétegesen kiöntött szerkezetű anyag. A Viszocsica kiképzése monumentálisabb, talán ezért (is) kaphatta felfedezőjétől a Nap Piramisa nevet. A Pljesevica föld-

rétege alatt homokkő lapokkal fedett peremes szerkezetű kialakításra bukkantak. E perem mintegy 5 fokos dőlésszögben fut spirálisan felfelé a piramis oldalában. Ez az érték a Hold pályasíkjának elhajlását közelíti, így találóan nevezheti felfedezője a Hold Piramisának.

E piramisokat a jelek szerint földalatti alagút-hálózat köti össze, melynek egy szakaszát már sikeresen feltárták. Az alagút falai szabályosan megmunkáltak és számos elágazással és átjáróval rendelkeznek. Ásványnak vagy szénnek semmi nyoma, mely jól bizonyítja, hogy az alagutak nem valamilyen bányajáratok voltak, hanem egy előre megtervezett mérnöki munka eredményei. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a folyosókban harminc méterenként ventilációs nyílások nyílnak. A feltárt szakaszon megalitikus homokkő tömbökre letek, melyeken vésett paleografikus jelek láthatók. (Megjegyzendő, hogy e jelek egyébként kivétel nélkül megtalálhatók a székely-magyar rovásírás jelkészletében!)

A területről készült műholdas radar és légi felvételek, a hőelemzés eredményei és a vízvezető geomorfológiai vizsgálatok egyértelműen bizonyították e piramisok mesterséges kialakítását, és további piramis-jellegű anomáliákat tártak fel a Viszokói völgyben. Ezek a dombok a Sárkány és a Szeretet Piramisa, illetve a Föld Temploma nevet kapták. (A Nap, a Hold és a Sárkány Piramisa egyébként teljesen szabályos egyenlő oldalú háromszöget zárnak be egymással!)

Azt, hogy valóban ezek is piramisok-e, csak a következő évek ásatásai döntik majd el, de az már az eddigiek alapján is biztosnak látszik: új őskor-történetre lesz szükség. ■



A felvételeket Semir Osmanagic szives hozzájárulásával közöljük

CARLÓRÓL

A közelmúltban 83 éves korában elhunyt *Ferenczy Károly* Ybl-díjas építészmérnök. Biztos vagyok benne, hogy ma már csak kevesek tudják, milyen ember s szakember volt. Ő csak karakteréhez szorosan kapcsolódó ideológiai nézeteivel együtt érthető. Érdekes "homo politicus" volt, sajátos, túlzásoktól sem ment gondolkodással.

Egyszerűsített világlátásának jó példája volt, ahogyan kiállt a szocialista kollektív ház, a "szockol", majd fejlettebb formában a "komkol" kommunista kollektív házak mellett. A "komkol" ház a maga rideg embertelenségével szélsőséges építési gondolat volt. Hiányzott belőle a semmivel nem pótolható szeretet, az emberiség. A "szockol-házak" kevésbé voltak gépesítve, közös volt a mosoda (ma is így van) központilag biztosították az étkezést, voltak benne boltok, műhelyek. Főzni otthon is lehetett. (A kevésbé fejlett "szockol-házak"-at talán a mai marseille-i Unité d'Habitation testesítette meg.) Később a megalkuvás nélküli kommunistát kezdte megpuhítani a valóság. "Nehéz ember" – mondtuk róla. Olykor a vele való társalgás is fárasztó volt. Magam előtt látom, ahogy vörös fejfel vitakozott, s hallom magasba szökő hangját "...bocsáss meg, de ez nem így van!!!" Mindennek úgy látta színét és visszáját, hogy néha a két oldal még egybe is esett.

Károly volt az, aki először alkalmazta az eredetivel elütő módon a betont és vasbetont. Ekkortájt nagy divatja volt a betonnak, mint tömegalkotó eszköznek és didaktikus elemnek. Az ő tervezői leleményessége különösen az újnak és eredetinek jó érzékkel történő megkülönböztetésében tűnt ki.

Ferenczy, mint a diósgyőri vár "kapitánya" a belső udvaron és tornyokon didaktikus kiegészítéseket végzett. Ezek közül is a leghíre-

sebb volt a déli nagy rondella íves falkoronájának kiegészítése, amely később iskolát teremtett. Diósgyőrben a várhoz vízesárok csatlakozott, amelynek két szélét vasbeton-híd kapcsolta össze. Ferenczy egy érdekes és műemléki szempontból is helyes megoldást talált ki helyreállításra. Az ásatások során megtalált egykori megégett és rongált híd elemei – bármily erős kiegészítésekkel – sem voltak alkalmasak a hídpálya hordozására. Úgy gondolta, hogy ne az aléptmény tartsa a hídpályát, hanem fordítva: a vasbeton híd a ráfüggesztett minimálisan kiegészített eredeti elemeket. (Kár, hogy ebből csak a semleges hatású lemezhiód épült meg, a többi páratlan érdekességű eredeti szerkezet nem.)

Túrritse község faharanglábját sem szedte szét, hogy magasabbat alkosson, hanem az eredeti haranglábát – mert a faluban nem mindenütt lehetett a harangszót hallani – téglából falazott hasábra ültette. Így már a hanggal sem volt baj és az eredeti harangláb is épségben maradt. A sárospataki plébánia templom helyreállításánál pedig üresen hagyta a kihullott boltozati bordák helyét, jelezve, hogy itt egykor szerkezet volt.

Említsük meg egyik, nem a műemlékekhez csatlakozó különös ötletét. Ferenczy a temetkezés egy különös formáját találta ki: olyan nagy hiperbolikus tornyot képzelt el, amelynek belsejében csigavonal-szerűen halad a látogató "megfelelő irányítással", míg meg nem találja a keresett "fiókot". Az egész belső felületet ilyen fiókok alkotják.

A hivatalos méltatás talán őt zavarta volna leginkább. Tavaly év végén még módunk volt felköszönteni őt a műemlékvédők egész évi munkájának "mustráján". Mára csak az emlékezés maradt.

– dr. Császár László –

NEMZETKÖZI SZERVEZETBEN A MAGYAR KASTÉLYHOTELEK

Október 12-én a svájci Saint Moritzban tartott közgyűlésén tagjai közé a fogadta a Magyar Kastélyszállodák Egyesületét a Historic Hotels of Europe. A jelenleg bejegyzés alatt álló egyesület idén májusban vette fel a kapcsolatot a nemzetközi szervezettel, jelentkezési kérelmüket a nyáron tartott brüsszeli vezetőségi ülésen terjesztették be. A szervezet évente 170 ezer példányban megjelenő katalógusát valamennyi tagország kastélyszállodájában és történelmi szálláshelyén bekészítik a szobákba, a hamarosan megújuló www.historichotelsforeurope.com honlap

pedig, mely országoként tünteti fel a tagszervezetek adatait, az érdeklődőt közvetlenül rávezeti majd a magyarországi kastélyszállodák egyesületének honlapjára is. Az új nemzetközi kapcsolat révén a kiváló ár-értékarányú magyar kastélyhotelek ahhoz a vendégkörhöz juthatnak el, mely éppen az ilyen jellegű szálláshelyeket keresi. A kelet-európai országokból egyedül a Magyar Kastélyszállodák Egyesületét fogadta tagjai közé a tekintélyes szervezet.

(A Panoráma Bulletin nyomán)

A sziráki kastélyszálló

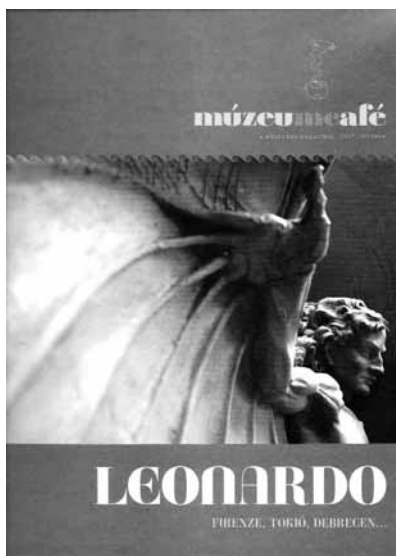


VIZIT A VÍZ ALATT

Érdekes kiállítással fogadja a látogatókat a KÖH Pincegalériája. A sajnálatosan rövid ideig nyitva tartó kiállítás a víz alatti régészet rejtelmeibe avatja be a látogatókat. Valószínűleg csak kevesen tudják, hogy a Dunában, Bölszénél késő-császárkori leletekre bukkantak a régészek, a Dráva medrében pedig – éppen a közelmúltban – egy 30 bődönhajóból álló "hajótemetőre" letek. Ők is részt vesznek az Osztrák Magyar Monarchia s a II. Világháború idejéből való roncsok kutatásában az Adrián (Szent István csatahajó), illetőleg a Balatonba zuhant repülőgépek felderítésében. A különleges hazai felvételek mellett bemutatják a víz alatti régészet nagy úttörőjének, Ráday Ödönnek még a saját kezűleg készített tárgyait is. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Búvárrégészeti Szakosztálya által rendezett kiállítás december 2-ig látogatható a KÖH I. ker. Táncsics Mihály u. 1 sz. alatti Pincegalériájában.



Fotó: Hack Róbert



KÖSZÖNTJÜK A MÚZEUM CAFÉ-T

Azt tartja a mondás, hogy a Váci utcai úriszabó nem járhat rongyos ruhában. Igaz. És igaznak érzem ezt a Szépművészeti Múzeum kiadásában, októberben megjelent új múzeumi lappal kapcsolatban is. A Múzeum Café rendkívül igényes megjelenésű és jól szerkesztett kiadvány. Olyan, amelynek helyét – elolvasás után – meg kell keresned a könyvespolcon, mert érdemes lesz gyűjteni. A Szépművészeti Múzeum két-havonta 60 oldalon megjelenő vállalkozását – gondolom, jelentős összeggel – támogatja a fő szponzor, a Szerencsejáték Rt. is. Reméljük, hogy az induló 3000 példány rövidesen kevésnek bizonyul. Gratulálunk!

Nagy Zoltán főszerkesztő

LÉGI MARKETING ALAP EGYEZTETÉS KESZTHELYEN

A Magyar Turizmus Zrt. Balatoni Regionális Turisztikai Projekt Irodája koordinálásával tárgyaltak annak a légi marketing alapnak az indításáról, mellyel a Fly-Balaton reptérre közlekedő légi járatok nyitására kapcsolódó promóciós támogatást finanszíroznak. A kezdeményezéshez eddig körülbelül harmincan jelezték csatlakozási szándékukat. A tagok zöme a sármelléki repülőtér hatósugarában működő szálloda, de megtalálhatók közöttük egyéb szolgáltatók, önkormányzatok és turisztikai egyesületek is. A kezdeményezés egyik elindítója, *Palkó Lajos*, a FlyBalaton Airport értékesítési és marketing igazgatója az alap sikeres induláshoz legalább 50 millió Ft-nyi kötelezettségvállalásra számít a szolgáltatói oldalról, melyet a tervek szerint az MT Zrt. ugyanilyen mértékű hozzájárulása egészítene ki. Szerinte jövő tavasztól öt-nyolc új célállomással is bővíthet a FlyBalaton kínálata – nyilatkozta Palkó Lajos.

(A Turizmus Bulletin nyomán)

SZÉP KERTEK

A Debreceni Virágkarneválról, az őszi kertek gondozásáról és egyéb, a kerttel összefüggő aktuális érdekességekről tájékoztat a SZÉP KERTEK idei 4. száma.



E SZÁMUNK SZERZŐI:

Bálint Marianna régész
KÖH, Debreceni Iroda, irodavez.hely.
Born Gergely tanár
Bugár-Mészáros Károly építész,
KÖH, Építészeti Múzeum igazgatója
Dr. Császár László építész
Éri István régész
Erő Zoltán építész – Palátium Stúdió Kft.

Katona Tamás történész
Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság
Kummer István építész – MÁV
Makoldi Miklós régész
Hermann Ottó Múzeum, Miskolc
Nagy Levente régész
KÖH, Dokumentációs Igazgatóság
Pető Andrea művészettörténész

Turok Margit művészettörténész
KÖH, Műtárgyfelügyeleti Iroda
Varga István építész, igazgató
Monostori Erőd Kht.
Vízy László építész

ÖRÖKSÉG – A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal tájékoztatója – ISSN 1786-7894

Felelős kiadó: dr. Mezős Tamás elnök; Szerkesztőbizottság: Balázsik Tamás, Bálint Marianna, Bugár-Mészáros Károly, Deák Ildikó, dr. Deme Péter (elnök), dr. Durczi Zsuzsanna, Farbakyné Deklava Lilla, Hack Róbert, Nagy Gábor, Nagy Levente, Özvegy Györgyi, Róna Katalin, Turok Margit;

Főszerkesztő: Nagy Zoltán

A szerkesztőség címe: 1014, Budapest, Szentháromság tér 6; Telefon: 224-5281, fax: 224-5282, e-mail: orokseg@koh.hu
Laptervező: Lelkes Design Bt., www.lelkesdesign.hu; Nyomdai kivitelezés: Mester Nyomda Kft. Telefon: 455-5050



Marosillye, veresbástya toronyösszkép

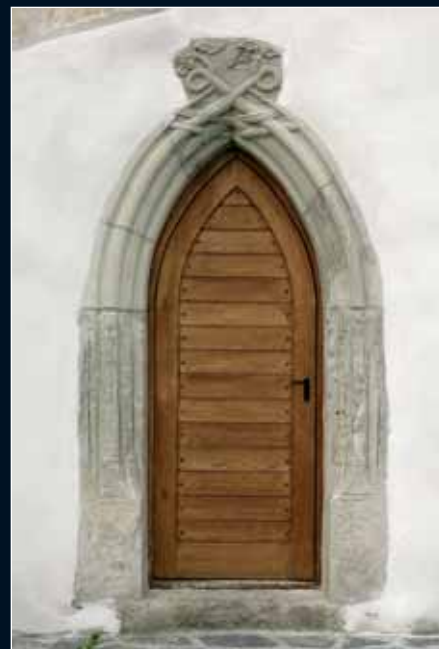
VÁLOGATÁS S. SEBESTYÉN JÓZSEF NIKON DÍJAS FOTÓIBÓL



Mikháza plébániatemplom nyugati homlok rész



Csikdelne r.k. plébániatemplom déli homlokzata



Sepsikillyén unitárius templom,
a déli bejáró kőkerete